

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET U SARAJEVU
ODSJEK ZA ROMANISTIKU

POEZIJA I POETIKA PAULA VALÉRYIJA

Završni magistarski rad

Kandidat

Dalila Krasnić

Mentor

prof. dr. Ivan Radeljković

Sarajevo, mart 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. KNJIŽEVNI I HISTORIJSKI KONTEKST.....	3
2.1. Ideja pomnog stvaranja djela.....	7
2.2. Problematika jezika.....	9
3. NOVA POETIKA ILI FENOMEN DVIJE POETIKE.....	14
3.1. Ideja o apsolutu.....	17
3.2. Novi lirizam ili poetika vokala.....	19
3.3. Ezoterična i egzoterična poetika.....	21
4. PONIRANJE U PJESNIČKI SVIJET PJESNIKA VALÉRYIJA.....	23
4.1. Poezija i muzika.....	25
4.2. Pjesnikovi „Nevidljivi dijamanti“.....	27
5. PJESNIŠTVO U RASKOLU IZMEĐU ČISTE SVIJESTI I NUŽNOSTI ŽIVOTA.....	32
6. POETIKA I INTELEKTUALNA VJEŽBA.....	35
6.1. Paul Valéry – Svjesni pjesnik i čovjek čistog uma.....	37
6.2. Pjesništvo i kontemplativna vježba.....	39
7. ZAKLJUČAK.....	42
LITERATURA.....	44

Ključne riječi: **poezija, poetika, problematika jezika, ideja o savršenstvu, muzikalnost, paradoks, rad, konstrukcija, duh, dužnost, instrument, čista svijest**

J'aimerais infiniment mieux écrire en toute conscience et dans une entière lucidité quelque chose de faible, que d'enfanter à la faveur d'une transe et hors de moi-même un chef d'œuvre d'entre les plus beaux.

Neizmjerno bih više volio napisati loše djelo pri čistoj svijesti i potpunoj lucidnosti, nego biti izvan sebe i stvoriti najveće remek-djelo u stanju bezumlja.

(Paul Valéry)

1. UVOD

U ovom radu ću govoriti o proznom piscu i lirskom stvaraocu Paulu Valéryiju, jezičkom magu i pjesničkom virtuozu, ljubitelju klasične muzike Johana Sebastiana Bacha, ali i Racineovih klasičnih epova, koji ustrajno zapisuje svoje misli svakodnevno i stvara cijelog života, težeći ka apsolutu ili savršenstvu.

Bit će ispitana hipoteza u kojoj pjesnik, ali i njegovi savremenici, produbljuju pjesništvo i značenje poetike, pri čemu poezija nastaje kao plod čiste svjesnosti i logike. Lirika postaje jedna od mogućnosti, u kojoj se neizravno, za razliku od pjesnika romantizma, izražava duboka i kompleksna misao, izrečena proročanskim glasom bez imena, u svojoj gotovo savršenoj formi stvorenoj marljivim, precioznim radom i racionalnom voljom pjesnika. Ipak, takva logika neminovno rađa sukobe poezije i misli, u kojima pak dolazi do nadvisivanja granica razuma i volje. Misli dosežu čudovišnu oprečnost u pjesniku, podvrgnutu natprirodnoj moći jezika koji tvori svoj poseban entitet, te nadvisuje biće i prirodu. Takva ideja apsoluta može biti bliska ništavilu.

Prikazat će se na koji način ovaj pjesnik u poetici zasniva svoju pomnu i postupnu studiju o stvaranju jednog umjetničkog djela, na koji način niže stihove, slijedeći pravila i kako se igra sa upotrebom postojećih i kombiniranjem različitih jezičkih elemenata. Upotreba paradoksa je posebno važna u stvaralaštvu Paula Valéryija. Jezik i savršena upotreba versifikacijskih pravila, gdje svaka riječ ima svoje posebno predodređeno mjesto. Njegovi stihovi nalikuju notama u notnom sistemu i tako rađaju novu pjesničku tvorevinu, koja će biti model savremenim književnicima mnogo decenija kasnije.

Bit će dat prikaz kolika je zapravo moć jezika. Prema Valéryiju, pjesma postiže svoj autonomni autoritet i gradi se prema vlastitim zakonima logike. Čin stvaranja je čin potvrde konstrukcije duha, koji se nikad ne završava. Takva grandiozna tvorevina riječi od stotine i stotine stihova, ogleđa, prozних fragmenata misli i zapisa, svjedoče o vrednoti tajnih i nikad dovoljno istraženih snaga jezika poezije. Njegova poezija je oprečna od dotadašnjeg uvriježenog **Error! Bookmark not defined.** gledišta pjesničkog djela – mnogo je kompleksnija i dublja. Valéryijeva poetika u sebi nosi dvojaku snagu, koja se odnosi na njegove dvije poetike u svojoj vječitoj nepomirljivosti između pjesničke čistote, savršene harmonije i nužnosti života sa njegovim izazovima. Odražava se i njegova nepovjerljivost prema jeziku. Valéryijeva poezija je i ona koja nadilazi postojeće elemente u svojem prvobitnom neredu ili sirovom zdanju, da bi se u konačnici svi oni sjedinili u jednu kompaktnu cjelinu.

Valéryijev način izražaja podrazumijeva određenu dužnost pisanja, cjeloživotni rad, a takav koncept se prema svojim načelima suprotstavlja tadašnjem pjesničkom urođenom nadahnuću, uslijed kojeg djelo nastaje u bunilu i preko noći. Nasuprot tome, afirmirat će se ideje koje podrazumijevaju disciplinu i napor, pisanje pri čistoj svijesti, koje odiše blistavom logikom čistog razuma i volje, umnim sazrijevanjem pjesnika i snagom mislećeg bića, lišenog subjektivne vezanosti za svoje djelo.

Rad će biti prožet primjerima u kojima ćemo vidjeti razvijanje pjesnikovih osjećanja kroz neposredno spajanje stihoa sa muzikom, u kojima dolazi do poigravanja zvuka i smisla, ili preciznije rečeno, veze između zvuka, stiha i smisla su neraskidive – (*indissolubilité du son et sens*). Prikazat će se Valéryijeva naklonost ka normativnom izričaju i savršena preciznost u građenju stiha, a organiziranost, čistota jezika i forma su u službi rađanja novog pjesničkog izražaja.

Govorit će se o pjesnikovim književno-umjetničkim previranjima, koja ostavljaju znatnog traga u novom revolucionarnom zaokretu zvanom moderna, a sve sa stajališta savremenog publiciteta. U Valéryijevoj poetici, konstrukt pjesme predstavlja konstrukt jednog duha. On u sebi njeguje simbolističku poetiku i klasičnu preciznost stiha, čistu svijest i principe razumske pravde sa izazovima čulnog svijeta.

2. KNJIŽEVNI I HISTORIJSKI KONTEKST

Da bismo uopšte govorili o vrsnom stvaralaštvu ovog pjesnika, oštromnog skeptika i stvaraoca novih pjesničkih strujanja, potrebno je spomenuti književni i historijski kontekst njegovih prethodnika simbolista, koje je iznjedrila skupina pjesnika avangarde. Evolucijski rast poezije i pjesnika romantizma, poput Baudelairea, Edgar Allan Poa i nadalje simboliste Stéphane Mallarméa, se ogleda u moći sugestivnosti i nečega « intuitivnog », što produbljuje lirski izraz, a naročito obrazuje teoriju „čistoga jastva“. U jednom trenutku, Valéry napušta svoje pjesništvo i posvećuje se studijima nauke i prava, a tek 1914. godine pristaje da objavi svoje strofe iz mladosti, kao što je pjesma od petsto četrnaest stihova – *La Jeune Parque (Mlada Parka)*, koju ispisuje četiri godine, a koja se smatra jednom od najljepših pjesama u francuskoj poeziji.

U novoj poeziji dolazi do spoja matematičkog i mističnog, egzaktnog i lirskog, ali i psihološkog. Međutim, svoje najveće umijeće i spisateljski dar, koji je pjesnik Valéry pokazao, proizlazi upravo zahvaljujući svojem uzoru Stéphaneu Mallarméu:

Un disciple de Poe, de Baudelaire, de Mallarmé, ne saurait croire, que l'objet de la poésie soit de communiquer à autrui des notions et que le didactisme sous toutes ses formes soit d'un autre domaine, que celui de la prose. Valéry, comme Mallarmé, au lieu d'user des mots comme d'instruments d'échange aptes à transmettre la pensée – et qui périssent leur fonction accomplie – les groupe suivant leur pouvoirs de suggestion, de création psychologique, la mission du poète étant d'agir sur le „moi“ total du lecteur, de le ravir, de provoquer en lui, mieux que ne ferait la nature... ou régnerait une pression de plusieurs atmosphères. (Učenik Edgara Allana Poa, Baudelairea i Mallarméa će ispitati uvriježeno mišljenje da je cilj poezije prenošenje ideja i da je didaktika po svojim pravilima, na izvjestan način ekvivalentna prozi. Valéry, poput Mallarméa, umjesto da koristi riječi kao instrumente razmjene, koje mogu prenijeti misao – i koje ne teže da se završe – grupira prema njihovoj moći sugestije, psihološke kreacije, pri čemu je misija pjesnika djelovati na čitateljevo potpuno „ja“, oduševiti ga, izazvati u njemu snažniji dojam nego što bi to učinila priroda, gdje bi došlo do poniranja u dubine, popraćene posebnom atmosferom.)¹

Ideja o apsolutu; verbalizaciji jezika i odvajanje od svakodnevnog govora su prevashodno bile Mallarméove ideje i one su izrazito utjecale na stil Valéryija, koji je prihvatio ove ideje i ispitivao mogućnosti univerzalnog pjesničkog glasa. Ove mogućnosti se temelje na idealima klasičnog poretka stihova, versifikacije; čvrste volje, kontrole i prije svega logike, koju sačinjavaju volja i čista svijest.

Ne čudi činjenica da su ovog pjesnika opovrgavali pjesnici poput Reverdyija, Brétona, pa čak i Apollinairea, budući da za svoje stvaranje crpe inspiraciju iz podsvjesnog i imaginarnog, koji teže da uzdrmaj u svo biće, podvrgnuto izvjesnom šoku i iznenađenju. Kod pjesnika formalista,

---

¹ Marcel Raymond, *De Baudelaire au Surréalisme*, Paris, José Corti, 1940, str.159.

kao što je Valéry, se principi razlikuju i njeguje se forma, a stihovi nastaju pomoću takozvanog postupnog građenja, koje se sastoji od ponavljanja, doradivanja i prerađivanja onog što je napisano. Neki od kritičara, poput Kolje Mićevića, Jeana Hytiera, ističu da je njegova kritička misao o poetici i poeziji čak u potpunoj suprotnosti sa nadrealistima. Stavlja se akcent na red, trajanje i postojanost u formi. Ovi će zahtjevi biti izrazito oprečni od tadašnje moderne estetike, što je potkrijepljeno navedenim citatom:

Mais, après la guerre, la forme est aussi ce que Valéry opposera aux esthétiques et aux poétiques modernes du choc, de la surprise (Breton et les surréalistes) et du nouveau : « l'idole du nouveau est [...] contraire au souci de la forme ». Elle exprime alors un idéal néo-classique : « une mauvaise forme est une forme que nous sentons le besoin de changer [...]. La forme est essentiellement liée à la répétition ». On est bien, ici, aux antipodes des théories formalistes de la forme, située entre perception et reconnaissance, automatisation et désautomatisation. (Ali, nakon rata, forma je također ono što će Valéry suprotstaviti modernoj estetici i poetici šoka, iznenađenja (Bréton i nadrealisti) i onoga što je za njih novina : “ideja negira važnost forme. » Forma odražava neoklasicistički ideal : loša forma je ona za koju osjećamo potrebu da je promijenimo [...] Forma je usko povezana s ponavljanjem. Ovdje se radi o krajnjoj oprečnosti formalističkih teorija forme, smještenoj između percepcije i prepoznavanja, automatizacije i deautomatizacije.)²

Razlika se sastoji također u tome što Valéry nalaže konkretnost u pisanju, težeci da iskaže stvari onakvima kakve one zapravo jesu, te da ne bi trebalo ići u njihova skrivena značenja. To potkrepljuje i činjenica da je on pisao svakoga dana, nadahnut dešavanjima iz stvarnog života. On obrazuje svoj jedinstveni stil i odvaja se od uticaja Stephanéa Mallarméa, što će biti prikazano u radu, a njegova jedinstvenost najviše dolazi do izražaja nakon objave pjesama „La Jeune Parque“ (Mlada Parka) i „Le Cimetière marin“ (Morsko Groblje). Još jedna od ključnih razlika je davanje ogromnog značaja građenju stihova, ali i pjesnikova decidna principijelnost, kao i krajnja dosljednost u određenim pravilima, te hirurška preciznost u iskazivanju svih jezičkih segmenata, što će se vidjeti u njegovim stihovima i prozi:

I kod Valerija postoji jedno načelo. Ali ono je drukčije. To je prosto rečeno uverenje da su stvari ono što jesu i da se moraju primati kao takve, da nema nikakvog opšteg pravila koje će nam kazati šta su one ili ih objasniti, da se svaka pojava mora ispitati za sebe i izložiti onakva kakva je ustvari. Takva teorija izgleda jednostavna, ali, kao većina teorija postaje zanimljiva kad se primenjuje sa doslednošću i integritetom.³

Značajno je naglasiti da se njegova forma stavlja u kategoriju tzv. lijepih stihova, sa čime bi se složili kritičari Jean Hytier i Philipp Roussin. Međutim, lijepo ne podrazumijeva uobičajeni koncept, može biti i negativno, pa čak i ništavno. Lijepo u Valéryijevoj zbirci *Mélange* (*Smjesa*)

---

² Philippe Roussin, « Les formalistes et Valéry », Paris, *Qu'est-ce qu'une forme littéraire*, CNRS, 2018, str. 84.

³ Cecil Maurice, Bowra, *Nasleđe simbolizma; Stvaralački eksperiment*, Nolit, Beograd, 1970, str. 27.

se očituje u neizrecivosti i nemogućnosti izražaja, odnosno svemu onome što izražava negaciju, jer prema Valéryju, lijepo ne znači ništa:

Le Beau implique des effets d'indicibilité ; d'indescriptibilité, d'ineffabilité. Et ce terme lui-même ne dit RIEN ; Il n'y a pas de définition, car il n'y a de vraie définition que par construction. Or, si l'on veut produire un tel effet au moyen de CE QUI DIT, - du langage, - ou si l'on ressent, causé par le langage, un tel effet, il faut que le langage s'emploie à produire ce qui rend muet, exprime un mutisme. (Lijepo podrazumijeva efekte neizrecivosti i neopisivosti. A sam ovaj izraz ne govori NIŠTA; Ne postoji definicija, jer nema prave definicije, osim po svojoj konstrukciji. Sada, ako neko želi proizvesti takav učinak pomoću onog ŠTO GOVORI, - jezika, - ili ako neko osjeća, izazvan jezikom, takav učinak, jezik mora djelovati na taj način da proizvede ono što se čini nijemim.⁴

Tako nije čudno da savremenom čitaocu Valéryjevo stvaralaštvo može djelovati kao rastrzani živući produkt bez početka ili kraja. Jezik služi da iskaže ono što svakodnevni govor nije u stanju, a to su posebni učinci, izazvani posrednom upotrebom nekoliko ponavljajućih motiva. Motivi poput mora, pjene, azurnih boja, života, smrti, itd. se mogu činiti stereotipno, ali njihova raspodjela i način na koji su upotrijebljeni i posloženi u pjesmama na različitim mjestima i na različite načine (što ćemo vidjeti u radu na konkretnim primjerima), kao i zvukovi, te ritam, je ono što daje ovom pjesniku autentičnu draž i prepoznatljivost:

Cet homme qui, semble-t-il, ne fut écrivain que parce qu'on le convainquit de l'être ; cette œuvre faite de morceaux ; cette longue création solitaire ; cette méthode de travail quasi clandestine ; cette inlassable reprise de quelques thèmes, toujours les mêmes, et qui jamais ne le trouvèrent satisfait ; puis cette gloire dont il ne pouvait, au fond de lui-même, qu'être dédaigneux. (Čini se da je Valéry bio pisac samo zato jer su ga drugi na to nagovorili ; ovo stvaralaštvo se sastoji od fragmenata, opsežno kreiranje koje je trajalo godinama u osami, posredstvom metode rada koja je bila gotovo pa tajna. Takvo djelo je sačinjeno od neumornih ponavljanja nekoliko motiva, gotovo uvijek istih, koji ga nikada nisu trajno zadovoljili, i najzad slava koju je mogao duboko u sebi samo prezirati.)⁵

Valéry nije samo Mallarméov nastavljatelj, već poštovalac njegovih moralnih svjetonazora o radu i pjesničkoj dužnosti da se neprekidno i neumorno radi i stvara. U mladalačkom periodu samoizgradnje vlastitog stila objavljuje svoja najznačajnija djela : *Introduction à la Methode de Leonard de Vinci (Uvod u Metod Leonarda de Vincija)* i *Une Soirée avec M. Teste (Večer sa gospodinom Testeom)*, koja će utjecati mnogo na njegova razmišljanja o književnoj i estetskoj kritici kasnije. Ipak, od 1917. godine dolazi i do objave pjesničkih opusa – *La Jeune Parque* i *Les Charmes*, koji su dokaz da se Valéry nije odrekao ni lirsko-idealističkog izražaja, upravo zahvaljujući Mallarméu. Preciznije rečeno, poeziju koja je pisao u mladalačkom periodu, biva objavljena dvadeset godina poslije:

---

⁴ Jean Hytier, *La Poétique de Valéry*, Paris, Armand Colin, 1953, str. 57.

⁵ Jacques Charpier, *Essai sur Paul Valéry*, Paris, Poètes d'aujourd'hui Seghers, 1956, str. 11.

Ali u jednom prijatelju i učeniku Mallarmé je bio zasadio semenje rasta i razvoja. Paul Valéry ga je kao mladić poznao i duboko poštovao, pisao pesme pod njegovim uticajem, a onda zanemario poeziju i posvetio se egzaktnijim i analitičnijim studijama. Između 1898. i 1917. nije objavljivao poeziju, ali se 1917. pojavila *La Jeune Parque*, i pokazala je da u međuvremenu Valéry nije zaboravio svoje prve lekcije ni svoje mladalačke ideale.⁶

Uzbudljiv je poduhvat baviti se stvaralačkom raznovrsnošću ovog pjesnika, koji uz utjecaj Mallarméa nagovještava nova strujanja, okrenuta ka drugačijoj književnoj teoriji, zasnovanoj na čistoći i neprestanom uređivanju, ali i vraćanju onoga što je već napisano. Zapravo, služeći se njim kao inspiracijom, Valéry će sazrijeti i otići dalje u pjesničkoj i kritičkoj misli u historiji književnosti, gdje se odnosi pjesnika i svijeta razdvajaju i teže ka objektivnoj stvaralačkoj misiji, u kojoj više ne bi bilo bitno mišljenje autora.

Ono što je također jedinstveno u Valéryjevom književnom izražaju jeste njegovo intenzivno istraživanje „jastva“ i poezija u tom smislu postaje sredstvo produblivanja duha. Solipsističko stajalište dodatno objašnjava Valéryjevu teoriju o čovjeku od duha, a temelji se na stajalištu opsežnih istraživanja svih kuteva vlastitog uma i njegovih mentalnih stanja:

Valéry ne s'intéresse profondément qu'à l'analyse de l'esprit, et non d'un esprit théorique, mais d'un esprit enfoncé dans un certain moi (ce mot si important dans le lexique de Valéry), le *moi* de Valéry de lui-même, qui, en un sens, enferme la totalité accessible à sa pensée particulière : conscience de la pensée, conscience du corps, et conscience de la réalité extérieure. On pourrait parler d'une psychologie phénoméniste et solipsiste, ou si l'on veut changer de jargon, de narcissisme ou d'égoïsme. (Valéry nastoji duboko ispitati analizu uma, i to ne uma u samoj teoriji, već izdvojenog uma u čijem sklopu je određeno « ja » (ova riječ je tako važna u Valéryjevom riječniku). Valéryjevo jastvo se odnosi na samoga sebe, a obuhvata cjelokupan sistem njegove posebne misli : svijest misli, svijest tijela i svijest vanjske stvarnosti. Mogli bismo govoriti o fenomenalističkoj i solipsističkoj psihologiji, ili drugim riječima, narcisoidnosti, tj. sebičnosti .)⁷

Ono čime su se temeljito bavili književni kritičari, poput Jeana Hytiera i Marcela Raymonda, ali i mnogi drugi, je filozofsko i pjesničko ispreplitanje u stvaralaštvu Valéryija, koje ostavlja neizbrisiv trag u književnoj nauci, poetici i esteticu. Njegova teorija o « dubokom jastvu » (le « moi total ») je nadaleko evoluirala.

Vrijedi također reći da Valéryjevo poučavanje poetike može da nalikuje i na didaktiku i ne poznaje granice, te odražava uvijek izvjesnu nepovjerljivost prema jeziku, koji je neuhvatljiv, a igra se formom, riječima i tka simbole majstorski stvarane, crpivši klasicistička pravila i strogost forme.

---

⁶ Cecil Maurice, Bowra, *Nasleđe simbolizma; Stvaralački eksperiment*, Nolit, Beograd, 1970, str. 25.

⁷ Jean Hytier, *Les Critiques de notre temps et Valéry*, Paris, Editions Garnier Frères 6, 1971, str 28.

2.1. Ideja pomnog stvaranja djela

Je me suis détesté, a-t-il dit, je me suis adoré ; — puis nous avons vieilli ensemble. Une poésie est née de cette haine et de cet amour : c'est d'elle surtout qu'il sera question ici.

Rekao je: Mrzio sam se, obožavao sam se; — a onda smo zajedno ostarili. Iz te mržnje i iz te ljubavi rodila se poezija: time ćemo se prije svega ovdje baviti.⁸

Valéryijeva poezija se zasniva na naglašavanju značaja rada, u kojem sam postupak gradnje nadilazi gotovi proizvod. Postepeni progres i neprekidno nadograđivanje stihova, posredstvom različitih jezičkih elemenata, u kombinaciji sa muzikom, će iznjedrili novu vrstu poezije. Britkim riječima se artikulišu i melodiziraju stihovi u kojem svaki samoglasnik, suglasnik, slog, pauza imaju svoje mjesto, baš kao i note u notnom sistemu. Ipak, ovakva ideja je izvorno potekla od samog Mallarméa, a Valéry je prihvatio i dalje razvio. Kritičar i interpretator Nikola Kovač otkriva i porijeklo ideje o građenju stihova: “Kasnije, Valéry upotrebljava riječ fabrication (prema grčkom tehne), ističući tako formalnostilsku stranu stvaralačkog čina kao zalog i uslov njegove misaone produbljenosti.”⁹

Ovakva poezija ruši tadašnju konvencionalnu misao da je pjesnik hiroviti maštalac koji stvara preko noći, već naprotiv, on je trezveni naučnik koji kontinuirano mašta i stvara. Prema Pierru Guiraudu, ideja pomne izradbe djela se odnosi prevashodno na Valéryijevu poetiku, tj. na nadahnuće pri svjesnom i temeljitom stvaranju jednog djela, pri čemu se podrazumijeva i poezija. Dolazi do potpune izmjene stvarnosti, u kojoj se imaginacija i inteligencija isprepliću i daju drugačije viđenje u jedinstvenoj kreacijskoj svijesti. Ovaj studiosni lingvista i kritičar kaže da je njegova inteligencija izvanredna i osjećajnost izrazita, ali mašta prilično oskudna. Osjećajnost je, ipak, u drugom planu, a u centru istraživanja je snažni autentični dojam, koji se više očituje u registru proze, ukoliko ju ne suzbije pjesnička imaginacija:

La pièce maîtresse de la poétique de Valéry est sa théorie de la « fabrication » poétique et de l'inspiration. [...] La poésie est une transmutation du réel par laquelle l'imagination opère un transfert de l'intelligence à la sensibilité et de la sensibilité à l'intelligence et refait en nous l'unité de la conscience. Or chez Valéry l'intelligence est hors de commun et la sensibilité très vive, mais imagination assez pauvre. La sensibilité ne fait pas le poète; une impression forte et originale reste dans le registre et le domaine de la prose, si elle n'est pas transcendée par l'imagination poétique. (Središte Valéryjeve poetike je njegova teorija pjesničkog "stvaranja" i nadahnuća. [...] Poezija je preobrazba stvarnosti, kojom mašta upravlja prijenosom iz inteligencije u osjetljivost i iz osjetljivosti u inteligenciju i obnavlja u nama jedinstvo svijesti. Kod pjesnika

⁸Jacques Charprier, *Essai sur Paul Valéry*, Paris, Poètes d'aujourd'hui Seghers, 1956, str. 9

⁹Nikola Kovač, J. Novaković, B. Džakula i dr. grupa autora, *Francuska književnost 3/1*, Svjetlost Sarajevo, Nolit Beograd, 1981, str. 339.

Valéryija, razum je na pijadestalu i osjećajnost svakako prisutna, ali njegova mašta prilično siromašna. Osjećajnost ne treba da čini pjesnika; već snažan i autentičan dojam se najviše očituje u prozi, transcendentiran svom onom imaginacijom kakva se postiže preko poetike).¹⁰

Svi jezički elementi u svom prvobitnom neredu, sa ostalim jezičkim nivoima, učestvuju u postepenom stvaranju pjesničke građe, a zajedno teže ka cilju da se dosegne krajnje savršenstvo - apsolut. Upravo ovakva pjesnikova praksa označava stremljenja ka savršenoj formi i novoj vrsti poezije, koja u svojoj vječitoj nepomirljivosti spaja stroga klasicistička pravila, ali istovremeno njeguje i liričnu gracioznost stiha, u kojem simboli, slike, zvukovi i rima obiluju svojom žustrinom. Valéryjeva poetika u sebi sažima misao o konstrukciji i gradnji djela, koja će doprinijeti razvitku univerzalnog duha pjesnika, u kojem je čin stvaranja posljedica logične analize i pjesnikove kontrole svijesti:

Čitavo Valerijevo djelo kao da odgovara na pitanje: kako iz mraka, ćutanja i haosa oblikovati svijet svjetlosti, govora i reda? [...] Sam Valeri priznaje da njegovi stihovi nemaju za njega, drugog interesa osim da mu sugerišu misao o samome pjesniku. Time je sav stvaralački elan podvrgnut neumitnoj kontroli svijesti i intelektualne analize. Ovaj zahtjev simbolističke poetike naveo je Valerija da iz pjesme isključi sve ono što nosi poruku ili što izražava pjesnikov stav o svijetu ili njegovom smislu : pjesma je svedena na autonomnu konstrukciju duha koja se gradi po zakonima vlastite arhitektonske logike.¹¹

Poezija je Valéryiju instrument, vodič i putokaz, kao što tvrdi Kovač u recima iznad. Ona mu pomaže u građenju misli kroz stih, pri čemu čin stvaranja zahtijeva proučavanje svih mehanizama jezika, koji su djelotvorni i autonomni sami za sebe. Bitno je istaći da nipošto ne treba poistovjećivati pjesnikovu biografiju sa njim samim, jer i sam Valéry nalaže strogo odvajanje biografije od samog pjesnika i na tome se zasniva njegovo poučavanje poetike.

Primarnost značaja rada neprestano vraćanje na djelo i poistovjećivanje pera i papira sa notama i notnim zapisom. Koliko je ovaj pjesnik iskazivao svoju naklonost ka radu, možemo doslovce vidjeti u njegovom odlomku „Rad“ („Travail“), u kojem se uočava njegova istinska marljivost i cjeloživotna ideja „pomnog stvaranja djela“ (na fr. la fabrication):

Je t'aime, mon Travail, quand tu es véritablement le mien. Toi que je reconnais sous toutes tes formes. Toi seul, en somme, es vraiment moi, que je maîtrise le système vivant des nerfs ou des puissances pensantes, que je me sente pénétrant entre mes durées par le plus rapide. Je me possède si tu me possèdes, je suis le maître si je suis ton esclave et ton instrument. [...] (Volim te, moj Radu, kad si istinski moj. Tebe koga prepoznajem pod svim oblicima. Ti si, jedini ustvari odista moj, dok upravljam živi sistem nerava ili mislećih moći, dok se između mojih trajanja osećam prožet onim najbržim... [...])¹²

¹⁰ Pierre Guiraud, *Langage et versification d'après l'œuvre de Paul Valéry*, Paris, Editions Klincksieck, 1953, str. 203.

¹¹ Nikola Kovač, J. Novaković, B. Džakula i dr. grupa autora, *Francuska književnost 3/1*, str. 337.

¹² Paul Valéry, *Œuvres I*, Paris, Edition Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1957, str. 1731.

Stihovi se nižu, kao po nekoj skali, u kojima svaka riječ i slovo vode ka budućem razvoju jezika (neprestani Valéryjev ponavljajući motiv). Oni su posljedica radnje i gradnje stihova, pjesnički duboko njegovanih, te iznova i iznova dorađivanih. Ovdje se oblik odnosi na pjesničku formu, koja se može uvijek prerađivati i obnavljati, te u kojoj je jezik glavni instrument u jednom živom sistemu različitih mislećih vibracija stvaralačkog neuništivog duha.

2.2. Problematika jezika

Le poète se consacre et se consume à définir et à construire un langage dans le langage.

Pjesnik se posvećuje i troši na definiranje i konstruiranje jezika unutar jezika.¹³

Valéryijevo opsežno stvaralaštvo i analiza njegovih djela se očituju u strogoj i izrazito preciznoj formi, koja teži da sine u svojoj savršenosti, po uzoru na klasiciste kao što je Racine ili pjesnike iz pokreta Parnassea. Međutim, ovaj pjesnik u svojoj književnoj teoriji ide mnogo dalje, te su mu najveća inspiracija bili pjesnici Stéphane Mallarmé i Edgar Allan Poe, a švicarski lingvista Ferdinand de Saussure je njegov savremenik i možemo reći da je njegova teorija o pisanju utjecala na razvoj moderne lingvistike. Ipak, kao što je već rečeno, početno nadahnuće crpi posebno od Mallarméa, koji je zaokupljen metodama stvaranja poezije i jezikom.

B. Cecil Maurice navodi neku od najranijih pjesama „Profusion du soir“ („Večernje obillje“) iz ciklusa *Album de vers anciens (Album starih stihova)*, u kojoj, prema njegovim riječima, možemo vidjeti nešto od utjecaja Mallarméa na pjesnika Valéryja:

Du soleil soutenant la puissante paresese
Qui plane et s'abandonne à l'œil contemplateur
Regard ! Je bois le vin céleste, et je caresse
Le grain mystérieux de l'extrême hauteur.

Podnoseći sunca svemoguću lenost
Što lebdi i da se oku posmatrača
Pogled... Pijem rajsko vino, a kroz snenost
Dlan mi tajno zrno krajnjeg visa glača.¹⁴

---

¹³« Ibid. », str. 611.

¹⁴ Paul Valéry, *Poésies, Album de vers anciens, « Profusion du Soir »*, Paris, Edition Gallimard, 1966, str. 25
Cecil Maurice, Bowra, *Nasleđe simbolizma; Stvaralački eksperiment*, Nolit, 1970, Beograd, str.27.
prijevod sa francuskog Dušan Puvačić

Ovaj kritičar kaže da se u ovoj pjesmi može vidjeti ispreplitanje znalačkog i pjesničkog, između vanjske stvarnosti i unutarnjeg stanja pjesnika, koji u svojoj « shemi stvari » ispituje svoje « jastvo » i tek treba da se dokaže kao suvereni pjesnik :

U njegovom ranom delu Mallarmeovi metodi se ispoljavaju u pesmama kao što je « Profusion du Soir » (« Obilje predvečerja »), gdje se boje i vidovi sunčevog zalaska tretiraju kao pesnikove sopstvene misli, gde se ne pravi nikakva razlika između činjenice i osećanja i gde je pesnikovo unutarnje stanje ono što je važno. U ovoj pesmi ima mnogo draži, ali čitav njen postupak je derivativan. Mladi pisac se nije emancipovao od naukovanja.¹⁵

Problematika jezika, kao i pjesnikova opsežna jezička građa, koju su mnogobrojni književni kritičari pokušavali decenijama secirati, se sastoji u spajanju obilja stilskih figura, isklesanih stihova i proznih odlomaka oblikovanih i dorađivanih cijeloga života, među kojima prevladava paradoks i kontrast u širem, alegorijskom smislu (od savršenstva do ništavila, paradoksalnost u razmaku od nekoliko redaka, itd.).

Njegova poezija sažima u sebi muziku i slike, poput šumova talasa, koje možemo čuti u „Morskom groblju“ („Le Cimetière marin“), taktilnost i kaleidoskopske pejzaže u prozi (Mélange) „Smjesa“, različite boje i sve njihove nijanse u purpurno-glinenim podtonovima u „Večer sa gospodinom Testeom“ (*Une Soiree avec M. Teste*). Svi ovi slojevi su prisutni i u njegovoj prozi, ali i poeziji, iz čega proizlazi pjesnikov autentični pečat, koji kao da je revolucionarno zablistao, donekle u skladnom duhu i maniru sa Rimbaudovim „Samoglasnicima“ i muzičkom Mallarméovom tananošću.

Ono što je značajno napomenuti je pjesnikov odnos prema jeziku, gdje se stavlja akcent na osjetljivost jezika (zvuk, ritam, glas, naglasak) i sadržaju izraza, tj. pjesnikov duh koji komponuje misaonu cjelinu, ili gdje dolazi do spajanja sadržaja i forme. Težnja je ka iskazivanju onoga što je neizrecivo i gdje sama misao, odnosno sadržaj nije dovoljan:

Da bi me privukli, problemi poezije morali su da budu razrešeni ispunjenjem prethodno proučenih i utvrđenih uslova, kao u geometriji. Zahvaljujući tome, nisam tragao za „efektima“ (na primer za izdvojenim „lepim stihovima“), niti sam ih olako žrtvovao kad bi se pojavili u duhu. Prihvatio sam naviku odbijanja, i još neke. Naročito sam, nakon izvesnog vremena, ustanovio da sam prilagođen jednom posebnom izvrtanju operacija duha koji komponuje: događalo mi se da ono što filozofi, ispravno ili ne, zovu „sadržaj“ misli (pre bi trebalo reći: sadržaj izraza) odredim poštivanjem i razmišljanjem o formi. Uzimao sam, ako hoćete, misao kao „nepoznanicu“i, s koliko približnosti koliko je trebalo, upućivao sam korak po korak prema „njoj“.¹⁶

Ovakve zahtjeve u analizi Vaéryijeveog jezičkog fenomena, profesor književnosti i francuski lingvista Pierre Guiraud naziva „tehničkim problemima“, ali kao i savremeni francuski kritičari

---

¹⁵ « Ibid. », str. 26

¹⁶ Pol Valeri, *Melanž*, Reč i Misao, Beograd, 1980, str.38. prevod Kolja Mićević

koji dolaze mnogo kasnije, poput Jeana-Michela Maulpoixa ili Williama Marxa, upućuje na studiju u kojoj dolazi do verbalizacije riječi i razlikovanje jezika od svakodnevnog govora, u kojem riječi postaju direktni znaci, te imaju mnogo dodira sa lingvistikom (prvenstveno Mallarméova ideja) – neraskidivost zvuka i smisla (*indissolubilité du son et du sens*), kao i davanje najvećeg značaja njegovanju forme:

Jamais les rapports de la littérature avec la linguistique n'auront été aussi étroits : Mallarmé, Valéry, Proust, Bergson ont placé le problème du langage au centre de leur pensée et de leur œuvre. De bonne heure, à l'exemple de Poe et Mallarmé, Valéry a l'ambition d'élucider le problème de la création littéraire et de faire une table de logarithmes pour littérateurs. [...] La création littéraire lui paraît une fabrication dont on peut reconnaître les règles et les lois et il a, avec Mallarmé, « l'ambition de concevoir et dominer le système entier de l'expression verbale. » (Odnos između književnosti i lingvistike nikada nije bio tako blizak : Mallarmé, Valéry, Proust, Bergson postavili su problem jezika u središte svoje misli i svoga rada. Valéry je već rano, po uzoru na Poea i Mallarméa, imao ambiciju rasvijetliti problem književnog stvaralaštva i izraditi tablicu logaritama za književnike. [...] Književno stvaranje čini mu se produkcijom čija se pravila i zakoni mogu prepoznati i on, s Mallarméom, ima "ambiciju zamisliti i dominirati cijelim sustavom verbalnog izražavanja. »)¹⁷

Kada se savremeni čitalac susretne prvi put sa njegovom zbirkom poezije *Un album de vers anciens* (*Album starih stihova*), ostaje zbunjen pred čistoćom izraza i decidnošću pjesnika da svaku misao verbalizira, tačno onako kako je zamislio. Međutim, ovakva čistoća u jeziku nadilazi već postojeće teorije, ali treba reći i da njegova poezija ni najmanje nije lišena misterije, koja je protkana kroz sva njegova djela.

Valéryijeva poezija je kristalno precizna i u njoj blistaju istodobno zvuk, riječ i pokreti, u kojima se harmonizuju jezički elementi u njihovim kombinacijama, gdje riječ tvori „duh“. Naime, riječi su uzete u svom sirovom stanju, koje pjesnik Valéry niže i uredno sklada, „tvori „oblike od gline“ i bdiye u „visine“, nakon što je načinio „skicu u podnožju litice“, da bi najzad, napravio savršenu „smjesu jastva“ (le moi). Kod Valéryja to je riječ, neraskidiva sa zvukom i smislom (*l'indissolubilité du son et du sens*):

Proza, stih, sećanja, izreke il slike
sve što stiže iz sna, iz ljubavnog stana,
sve što bozi daju kroz lepe prilike
tvori ovaj Album odlomaka mojih dana.

Čas bezazlen, sulud, ljubak, pun čudesa,
Rob muhe il vladar koji zakon da,
Duh je ustvari ta smesa.
Iz koje, svakog trena, iščiljuje JA.¹⁸

Prose, vers, souvenirs, images ou sentences
Ce qui vint du sommeil, ce qui vint des amours,
Ce que donnent les dieux comme les circonstances
S'assemble en cet Album de fragments de mes jours.

Selon l'heure, naïf, absurde, aimable, étrange,
Esclave d'une mouche ou maître d'une loi,
Un esprit n'est que ce mélange.
Duquel, à chaque instant, se démêle le mot.

¹⁷ Pierre Guiraud, *Langage et versification d'après l'œuvre de Paul Valéry*, Paris, Editions Klincksieck 1953, str.13.

¹⁸ Kolja Mićević, „Smesa jeste duh“, *Pol Valeri Melanž, Beograd, Reč i Misao*, 1980, str.6.
Paul Valéry, *Oeuvres*, Edition Gallimard, 1957, str 286.

Ova pjesma otvara ciklus poezije *Mélange*, a naziv pjesme na našem jeziku „Smjesa“ ili „Mješavina“ predstavlja Valerijeve stihove u svojoj slobodnoj formi i jedan drugačiji ritam od onakvog kakvog ćemo vidjeti u njegovoj klasičnoj poeziji.

U samoj srži njegovog stvaranja čini proces pisanja, koji istodobno predstavlja i glavni zadatak poetike, te služi kao eksperiment za promicanje duhovnih kapaciteta, a oni se mogu beskrajno širiti.:

Jedna pjesma nikada nije završena – doslovno ispisuje Valeri u svom fragmentarnom tekstu „Književnost“ i time u potpunosti menja naš klasični odnos prema književnom (ili bar pesničkom) stvaranju. Ako ovu Valerijevu misao ponovimo u obliku pitanja Zašto jedna pesma nikada nije završena? – odgovor možemo dobiti od samog Valerija: duh nikada ništa ne privodi kraju.¹⁹

Jedna od najznačajnijih pjesama, koja prikazuje Valéryijev ideal, kada je u pitanju razuđenost jezika i ljubav prema njemu, je njegova pjesma „La Pythie“ (Pitija) iz zbirke *Charmes* (*Šarm*), koja je nastala 1919. godine. Ona predstavlja apolonsku čistotu jezika, pri čemu se elementi u prvobitnom neredu svih „nabacanih sastojaka“ ili sirovi dijelovi pjesme, nadilaze svjesno i voljno, kako bi se, u krajnjem cilju, izrazio apsolutni poredak jezika u svoj njegovoj grandioznosti i moći.

Pitija (na grč. proročica u hramu Apolona) bi ovdje mogla simbolizirati instrument, koji svojim vibracijama rađa proročki govor, a njegova je kruna - vrijednost samog jezika, što će istaći i kritičar Jean Hytier u narednim recima. Jezik je za Valéryija božanski instrument svjetlosti:

Honneur des Hommes, Saint LANGAGE,
Discours prophétique et paré,
Belles chaînes en qui s'engage
Le dieu dans la chair égaré,
Illumination, largesse !
Voici parler une Sagesse
Et sonner cette auguste Voix
Qui se connaît quand elle sonne
N'être plus la voix de personne
Tant que des ondes et des bois !

Sveti JEZIK, Ponos Ljudi,
govor spremni, nadahnuti,
lepi lanci gde se trudi
Bog što zabludi u puti
ozarenje, sveukupnost!
Čujte kako zbori Mudrost,
čujte pesmu dičnog Glasa
što zna bruječ izdaleka
da tek nije glas čoveka,
već glas šuma i talasa!²⁰

Za ovu simboličnu tvorevinu i svjetlosnu himnu, francuski kritičar Jean Hytier kaže da je cilj pjesnika prikaz samog jezičkog diskursa koji pripovijeda. U čemu se ogleda tajna formalističkog i impersonalnog stvaranja, Jean Hytier ističe :

¹⁹ Kolja Mićević, „*navedeno djelo*“, str. 190-191

²⁰ Paul Valéry, *Oeuvres*, Paris, Edition Gallimard, 1957, str. 82

Kolja Mićević, N. Petrović, Lj. Karadžić i dr. grupa autora, *Književni pogledi Pesničko iskustvo*, Prosveta, 1980, Beograd, str. 23.

Ce passage est révélateur de l'idéal valéryen. Il s'agit d'atteindre un style où ce soit moins le poète qui parle le langage lui-même, et dont la rigueur soit celle de la science inhumaine, tout en conservant la puissance du charme divin. N'est-ce pas l'éloge lui-même du langage à la fin de la Pythie, quand la voix de l'oracle est dépersonnalisée. [...] Ainsi, l'extrême personallité de la forme rejoint l'impersonnalité. C'est, en effet, l'impression que donne l'éclair du génie quand il se formule au-dessus du temps et du lieu comme une sentence inéluctable. (Ovaj odlomak otkriva valerijevski ideal stvaranja. Riječ je o postizanju stila u kojemu je jezik važniji od samog pjesnika, te on govori sam za sebe. Jezik nosi sopstveni autoritet i odlikuje se nadljudskom znanosti, te posjeduje snagu božanske draži. Ne odaje li se na taj način slava jeziku, onda kada se njegov proročanski glas depersonalizira, što možemo vidjeti na kraju pjesme Pitija. [...] Dakle, krajnje obilježje forme označava bezličnost. To je, zapravo, sjaj onog duha koji se svojom snagom izdiže nad vremenom i prostorom, poput neizbježnosti rečenice.)²¹

Takav je pjesnički stil Valéryja, onakav kakvim bi trebao da prikaže spoj znanstvenog i umjetničkog, u kojem moć jezika i zvuka u svojoj formi bez premca dobivaju svečanu i božansku čar stvaranja. Valéry odaje počast jeziku, koji se u ovoj pjesmi lišava personalnog i djeluje poput kakvog nepristrasnog božanstva. Tu se nižu „lijepi lanci“ od riječi, a oni zbore sami za sebe. Od krajnje savršenosti do asketskog pročišćenja, čija sadržina i jezik govore sami za sebe, djeluju kao da svojom natprirodnom snagom i ljepotom, te svojom savršenosti u formi, nadvisuju čovjeka i prirodu.

Ova pjesma prikazuje svetost i proročansku snagu jezika, čija je vrednota bezlična i jedinstvena, te dobiva gotovo natprirodnu moć. Poriv za pisanjem ili, bolje reći - *dužnost* prema pisanju, čini ovog pjesnika jezičkim asketom, čiji je krajnji cilj bio produbiti vlastitu misao. Pjesnikov glas u pjesmi Pitija („La Pythie“) dolazi kao sama mogućnost jednog moćnog i božanskog duha, u njegovoj neprestanoj težnji da se dosegne apsolut ili sveobuhvatnost:

Valeri u svojim meditacijama dospijeva do raskršća proročanskog glasa i racionalne volje, spiritualne suzdržanosti i čulne neposrednosti. Iz tog sukoba rađa se Valerijeva poezija kao potreba za oblikovanjem, kao težnja da se harmonizuje kaos, da se zaustave snovi. [...] Iz te praslike sna (u kome svijest čuti, a biće je odsutno) Valeri razvija ideju o poeziji kao mogućem biću i govoru koji se tek rađa: biće je samo mogućnost koja je dobila realna oblića, a govor oživljava stvari i daje im težinu i smisao postojanja.²²

Možemo zaključiti da se na mnogim stranicama naslućuje Valéryjev duh ili neka vrsta iskonskog poziva pjesnika da piše u svoj svojoj raznovrsnosti ideja i fragmenata svijesti, koje su valjan prikaz šta zapravo može čovjekov um, tj. samo slutnja njegovih bezgraničnih mogućnosti, svjetlost ogromnog spektra unutrašnjeg pjesničkog carstva ili pjesničkog svijeta prepunog čudesa.

---

²¹ Jean Hytier, *La Poétique de Valéry*, Paris, Armand Colin, 1953. Str. 77.

²² Nikola Kovač, Jelena Novaković, Branko Džakula i dr. grupa autora, *Francuska književnost 3/1*, Svjetlost Sarajevo Nolit Beograd, 1981. str. 337.

3. NOVA POETIKA ILI FENOMEN DVIJE POETIKE

Valéryijeva poetika svakako nije bezumni sistem naslaganih koncepata ili raspršenih ideja, koje su nastale stihijski ili bez prave organizacije. Naprotiv, izražava se kroz složeni jezički diskurs, čije značenje može biti višestruko i kompleksno, a trajni učinci ostavljaju znatnog traga na modernu kritiku, koje će duboko analizirati te secirati i postmoderni književnici i kritičari decenijama poslije. Oni razmatraju i naime, uviđaju dvosmislenost ili jednu oprečnost kod ovog pjesnika - kontradiktornost koja se ogleda u negaciji pjesničkog nadahnuća i onog pjesničkog elana i poleta, koji mu je dat kao dar, a koji je pjesnik Valéry itekako posjedovao, ali voljno opovrgavao:

Taj paradoksalni prostor u kome se ukrštaju sile čistog duha i izazovi čulnog svijeta, istovremeno je sjecište i pjesničke i ljudske drame: Valerijeva poezija je razapeta između lucidnosti i inspiracije kao što njegov ljudski nemir vuče svoj korijen iz nepomirljive antinomije iskustva i svijesti. Te opozicije razrješava, međutim, sam čin stvaranja: pjesničko rađanje kao otkrovenje jednog svijeta koji nastaje (a ne koji već postoji), afirmiše i veliča najčešće ono što razum negira, tako će i Valeri u svojoj zbirci *Charmes* (prema latinskom *carmina* – pjesme, čarolija) ispoljiti one tajanstvene snage pjesničke imaginacije i učvrstiti svoj status „pjesnika protiv svoje volje“.²³

Koliko god to pjesnik izravno ne priznavao, ili odavao negaciju ka spiritualnom, njegova poezija definira konstrukt čvrstog i postojanog duha, koji je blizak i filozofiji. Njegovo djelo prerasta u jednu kompleksnu i senzibilnu formu, polisemičnog značenja, pri čemu se implicira virtuoznost u tekstu i skrivena realnost u jezičkim diskursima. Red, trajanje i postojanost forme, kao i urednost i čistoća, su glavne karike Valéryijeve poetike:

Une poétique n'est pas un pur système de principes posés dans le ciel des Idées. Elle s'exprime dans des discours à la signification elle-même parfois ambiguë, participants d'une histoire qui peut être complexe, et susceptibles d'impressionner diversement ceux qui les lisent ou les écoutent. Elle a une forme sensible, d'où peuvent se dégager des effets d'ordre proprement poétique, esthétique, affectif, éthique ou conceptuel. (Poetika nije zasebam sistem pravila ili ideja koje su pale sa neba. Izražava se kroz složeni diskurs, čije je značenje ponekad dvosmisleno i osjetljivo i vjerovatno će na različite načine impresionirati sve one koji ih čitaju ili slušaju. Ima osjetljivu formu koja stvara jedinstvene učinke pjesničkog, estetskog, afektivnog, etičkog ili pojmovnog reda.)²⁴

Interpretaciju višestrukog značenja poetike u književnoj teoriji, jedan od najsavremenijih francuskih kritičara William Marx, naziva uzrok, a odnosi se na savremenu teoretsko-književnu kritiku ovog pjesnika, u kojoj dolazi do dvostrukog značenja Valéryijeve poetike, ili „fenomena dviju poetika“. Tu se podrazumijeva uvriježena kritika Valéryijevog djela, a tiče se prirode

---

²³ N. Kovač, Jelena Novaković, Branko Džakula i dr. grupa autora, *Francuska književnost 3/1*, Svjetlost Sarajevo Nolit Beograd, 1981. str. 340

²⁴ William Marx, « Les deux poétiques de Valéry », *Paul Valéry et l'idée de littérature*, Fabula / Les colloques, 2011, str.1.

raspoloživo na: <http://www.fabula.org/colloques/document1426.php> pristupljeno 6 jula, str. 1.

stvaranja jednog pjesničkog djela, a to su: značaj vježbe u stvaranju poezije, proizvoljnost dovršenja djela i prirodna slučajnost objave djela. Na taj način se uspostavlja odnos između autora i poetike:

Deux poétiques. De ces deux poétiques, l'une est bien connue depuis longtemps, et il n'est pas nécessaire d'y insister. C'est celle que Michel Jarrety résume comme « trois lieux communs » de la critique valéryenne : « la valeur d'exercice » attribuée à la poésie, « l'arbitraire de l'achèvement » de l'œuvre et « la nature accidentelle de la publication » (Dvije poetike. Od ove dvije poetike jedna je odavno poznata i na njoj se nije potrebno zadržavati. To je ono što Michel Jarrety sažima kao "tri opća mjesta" valéryijevske kritike : "vrijednost vježbe" koja se pripisuje poeziji, "proizvoljna priroda dovršetka" djela i "slučajna priroda objavljivanja".)

Ova nova dvoznačna Valéryijeva poetika je vezama za dvostruki smisao njegove poezije i proze, čiji se principi razlikuju i impliciraju pjesnikovu autentičnu virtuoznost, te za sami jezik, koji, pored uobičajene upotrebe, podrazumijeva i jednu skrivenu realnost. Ovakva poetika egzistira poput mozaika, a stremlje da dopre do svih granica inteligencije i svijesti:

Aussi n'est-il pas absurde d'interroger une poétique comme celle de Paul Valéry à partir précisément de ces effets-là, c'est-à-dire de sa réception, en considérant cette dernière comme la manifestation d'une réalité plus ou moins latente dans les discours eux-mêmes. S'il est vrai que la réception actualise des virtualités incluses dans les textes, on peut légitimement essayer de l'interpréter comme un symptôme : l'effet que produit un texte est une question posée à ce texte. (Dakle, nije besmisleno propitivati poetiku Paula Valéryija, jer se temelji upravo na posebnim učincima proizašlim iz recepcije i njene manifestacije, koji potiču od jedne realnosti, više ili manje skrivene u samim diskursima. Ako se složimo da je recepcija ta koja utiče na sposobnost djelovanja u tekstovima, možemo ju legitimno definirati kao nagovještaj : efekat koji proizilazi iz teksta je pitanje koje se postavlja u tom tekstu.²⁵)

Marx navodi da čitalac Valéryjevih pjesničkih i proznih zapisa može ostati zbunjen nakon čitanja njegovih različitih djela, jer ovakva novonastala poetika zagovara formu koja u cijelosti objedunjuje filozofska, pjesnička, estetska i konceptualna zapažanja. William Marx upućuje neposredno na važnost propitivanja Valéryjeve poetike, upravo insistirajući na introspekciji savremenog čitaoca:

„On partira donc d'un étonnement éventuellement ressenti par le lecteur de Valéry : celui de voir coexister dans le textes de cet auteur deux conceptions de l'oeuvre d'art et de la poésie qui paraissent contradictoires a priori“ („Stoga ćemo krenuti od mogućeg zaprepaštenja čitatelja Valéryijevog djela: od toga da u tekstovima ovog autora vidimo koegzistenciju dviju koncepcija umjetničkog djela i poezije koje se a priori čine proturječnima“).²⁶

Kritičar i prevodilac Kolja Mićević također govori o postojanju dvije Valéryijevе poetike, pri čemu se jedna odnosi na sirovu i nedorađenu poeziju, kakvu možemo vidjeti u *Mélange*

²⁵ William Marx, « Les deux poétiques de Valéry », *Paul Valéry et l'idée de littérature*, Fabula / Les colloques, 2011, str.1.

²⁶ „Ibid.“

raspoloživo na: <http://www.fabula.org/colloques/document1426.php> pristupljeno 6 jula, str. 1.

(Smjesa) i apstraktnim pjesmama u prozi, a druga na stvaranje čiste poezije poput *La Jeune Parque* (Mlada Parka) i *Le Cimetière marin* (Morsko Groblje). Kolja Mićević razmatra o pomirenju ovih dviju poetika i mogućem prevazilaženju naizgled nemogućeg paradoksa:

Da li Valeri kritikom suprotstavlja pesnika kritičaru, ili kritičarima koji nisu pesnici, ili želi da u jednom biću izmiri i objedini dvije snage, kritičku i pesničku, čije je sve očividnije razdvajanje posmatrao, i žalio? Ili je, naprotiv, govoreći o pesniku kao kritičaru prvoga reda, mislio na onog davnog čoveka (na tog pesnika u sirovom stanju) koji je živio i pesnički mislio pre pojave pisanja kritike? [...] Dve Valerijeve poetike: Danas smo skloniji, zna se, da se interesujemo više za „poésie brute » Pola Valerija nego za njegova remek- djela, više za njegovu poetiku nego za njegove pesme.²⁷

Jedan od dobrih primjera koji praktično prikazuje pjesnikovo promišljanje o nepomirljivosti mislećeg i pjesničkog, ili o dvije poetike je onaj koji slijedi:

VARIATION

NOTES

Le Silence éternel de ces espaces infinis M'EFFRAYE. *Cette phrase, dont la force de ce qu'elle veut imprimer aux âmes et la magnificence de sa forme ont fait une des paroles les plus fameuses qui aient jamais été articulées, est un Poème. et point du tout une Pensée.* [...] Ce vaste vers construit l'image rhétorique d'un système complet en soi-même, un « UNIVERS »...Quant à l'humain, à la vie, à la conscience, à la terreur, cela tient dans un rejet : M'EFFRAYE. Le poème est parfait.

VARIJACIJA

BILJEŠKE

Vječna tišina tog beskrajnog prostora me ZASTRAŠUJE. Ova rečenica, koja je snagom onoga što hoće da utisne u duše i veličanstvenošću svoje forme postala jedna od najčuvenijih stvari koje su ikada bile izrečene, jeste Pesma. a nikako Misao. Jer su Večan i Beskrajn simboli onog što nije misao. [...] Ovaj vrlo veliki stih gradi retoričku sliku jednog u sebi potpunog sistema, jedan "UNIVERZUM"... A što se tiče onog ljudskog, što se tiče života, svesti, užasa, sve je to stalo u prenos: ZASTRAŠUJE ME. Pesma je savršena.²⁸

Valéryjeva književno-kritička teorija će utjecati na sazrijevanje književne i filozofske misli, pjesničke i one misleće, koje su vječito u svojem nesrazmjeru, jer kao takve odstupaju po svojim načelima, ali se ipak, u toj dvosmjernoj sprezi neumitno dodiruju. Stoga se pjesnikova dvosmislenost i paradoksalnost ogledaju u ovom primjeru, u kojem se očituje granica same misli ili svrha poezije kao krajnjeg savršenstva ili apsoluta. U stihovima su riječi direktni znakovi, koji su sveti, a zajedno sa zvukom i smislom sačinjavaju konzistentnu cjelinu, a cilj im je kontinuirano propitivanje, traženje novih odgovora i krčenje puta promjenama.

Ovdje je jezik u službi poezije. Jezičku čistoću i hiruršku preciznost stiha nadopunjavaju ostali segmenti, koji su ritam, rima, tonalitet, harmonija, gustina, stanke između stihova, itd. a zajedno sačinjavaju neraskidivost zvuka i smisla (*indissolubilité du son et du sens*). Ovakva

---

²⁷ Kolja Mićević, N. Petrović, Lj. Karadžić i dr. grupa autora, *Književni pogledi Pesničko iskustvo*, Prosveta, 1980, Beograd, str. 25.

²⁸ Paul Valéry, *Variétés*, „Variation“, *Oeuvres*, Paris, Edition Gallimard, 1957, Paris, str. 458. prijevod Kolja Mićević, str. 58

interpretacija Valéryjeve poetike se može doimati formalistička i bezlična, ali zapravo je samo put ka novim i razuđenijim pjesničko-proznim strujanjima.

3.1. Ideja o apsolutu

Valéryjeva nova poetika je sačinjena od tri osnovna principa kritike književnog djela, a to su:

1. autonomija teksta

Autonomija teksta se zapravo odnosi na čistu egzistenciju samog djela, u kojem nema pravog smisla teksta, već tekst dobiva značaj, onakav kakvo mu pripisuje publika. Jedno djelo se ne bi trebalo interpretirati, jer ono što je pisac htio reći, on je to i napisao. Tekst pri tom djeluje kao izvjestan aparat, koji može biti različito interpretiran. Također, ono što je bitno naglasiti, a što će se minucioznije objasniti nekoliko pasusa nakon, nije bitan autoritet onoga ko je napisao jedno djelo.

Mes vers ont le sens qu'on leur prête. Celui que je leur donne ne s'ajuste qu'à moi, et n'est opposable à personne. (Commentaires de Charmes, 1929)²⁹ Moji stihovi imaju onakvo značenje kakvo im drugi pripisuju. Smisao koji im ja pripisujem odgovara samo meni i nije suprotstavljeno nikome. (Pjesnikov komentar na zbirku poezije Charmes, 1929.)

2. autoregulacija u književnosti

Ovdje se obrazuje teorija o stvaranju struktura, pri čemu vlada mišljenje da se one uređuju same. Struktura može biti unutarnja, ili se baviti stvaranjem novih struktura, i to na način da se impliciraju već postojeće, koje se umeću kao podstrukture u šire sisteme. U ovom kontekstu, podrazumijeva se jedna produbljena historija književnosti, koja s jedne strane sažima autore i njihova djela, a sa druge strane, jednu književnost čistog uma, koja je lišena autorstva i sama od sebe „troši“ književnost.

Une Histoire approfondie de la Littérature devrait [...] être comprise, non tant comme une histoire des auteurs et des accidents de leur carrière ou de celle de leurs ouvrages, que comme une *Histoire de l'esprit en tant qu'il produit ou consomme de la « littérature »*, et cette histoire pourrait même se faire sans que le nom d'un écrivain y fût prononcé. (« L'enseignement de la poétique au Collège de France » [1937].)³⁰ Produbljenu Historiju književnosti bi trebalo shvatiti kao Historiju uma koji troši ili konzumira "literaturu" i ovakva historija bi se mogla pisati bez spomena samog naziva pisca (Studija o Poetici na Francuskom Univerzitetu 1937.)

---

²⁹ William Marx, « Les deux poétiques de Valéry », *Paul Valéry et l'idée de littérature*, Fabula / Les colloques, 2011, str.1.

raspoloživo na: <http://www.fabula.org/colloques/document1426.php> pristupljeno 6. jula, 2022.

³⁰ William Marx, « Les deux poétiques de Valéry », *Paul Valéry et l'idée de littérature*, Fabula / Les colloques, 2011, str.1.

raspoloživo na: <http://www.fabula.org/colloques/document1426.php> pristupljeno 6. jula, 2022.

3. prirodni poeticitet u tekstu

Ovdje dolazi do odvajanja od svega onoga što se naziva poeticitet (poéticité), ili drugim riječima, postojanje čistog pjesničkog djela koje proizilazi iz prirodnog stanja poezije, kao suštine književnosti.

Ainsi, entre la forme et le fond, entre le son et le sens, entre le poème et l'état de poésie, se manifeste une symétrie, une égalité d'importance [...] qui s'oppose à la loi de la prose – laquelle décrète l'inégalité des deux constituants du langage. (« Poésie et pensée abstraite 1939. »). Javlja se preklapanje forme i suštine, zvuka i smisla u ispreplitanju poeme i pjesme, pri čemu dolazi do jedne dvojake simetrije ili nejednakosti dva jezička konstituenta, koja se u svojoj nejednakosti potpuno suprotstavljaju načelima proze (« Poezija i apstraktna misao » 1939.)

Ovo su temeljna načela za razumijevanje Valéryjeve književne i pjesničke kritike koja, ovisno o autoru, može biti različito interpretirana, ali smisao je isti. Iz ovoga slijedi logičan zaključak da jedna takva „iscjepkana“ poetika samim time poništava ideju o savršenstvu ili *apsolutu* prema kojoj je Valéry neumorno stremio, kao i njegov prethodnik i glavni uzor Stéphane Mallarmé.

Kritičar Philippe Roussin govori o Valéryijevoj formalističkoj poetici, koju uspoređuje sa teorijom ruskih formalista, a sastoji se od mišljenja da je za njega književnost zapravo „umjetnost jezičkog diskursa“. Govori o Valéryijevom promišljanju o književnosti kao o „povijesti bez imena“, koje je posljedica formalističke škole, ali i pjesničkog naslijeđa pjesnika Stéphane Mallarméa. U okviru poetike se stavlja akcenat na proces ili radnju pisanja jednog djela.

Ipak, formalističko gledište je oprečno od Valéryijevog, jer kod ovog pjesnika je poetika klasično odstupanje ili razlikovanje jezika poetike od uobičajene upotrebe jezika. Zapravo se radi o tome da se postavlja pitanje o autonomiji teksta, tj. da književni čin podrazumijeva iscrpnu izradbu djela koja je od suštinske važnosti, ali ne može nikako biti i glavni posrednik ili subjekt onoga što je napisano.

La forme est chez lui une catégorie esthétique – ce qu'elle n'est précisément pas chez les formalistes. Valéry parle de « belle » forme, de « formes pures », de « forme parfaite », ou des « beautés de la forme ». [...] Chez Valéry, enfin, le culte de la forme traduit un souci de l'autonomie poussé à l'extrême. L'objet littéraire est un faire, une fabrication, mais il ne peut jamais être médiation. L'attention portée à la forme va ici de pair avec le refus de considérer la littérature comme un lieu d'échange entre un auteur et un lecteur... (Forma je za njega estetska kategorija – što za formaliste baš i nije. Valéry govori o “lijepom” obliku, “čistim oblicima”, “savršenom obliku” ili “ljepoti oblika”. [...] Najzad, kod Valéryja, kult forme se pretvara u brigu za autonomiju dovedenu do krajnosti. Književni cilj je rad i gradnja, ali nikako ne može biti posrednik. Pažnja koja se ovdje posvećuje formi se podudara sa izvjesnim odbijanjem, da se književnost posmatra kao razmjena između autora i čitatelja...)³¹

---

³¹ Philippe Roussin, « Les formalistes et Valéry », *Qu'est-ce qu'une forme littéraire*, CNRS, Paris, 2018 str. 84.

raspoloživo na: <https://www.cairn.info/revue-communications-2018-2-page-73.htm> pristupljeno 4. augusta, .2022.

Dakle, kao što je već rečeno u pasusu iznad, formalistička studija se ipak do neke mjere razlikuje od Valéryjevih konvencija u građenju djela, u kojem on podrazumijeva savršenstvo forme, koja spaja estetička i poetička načela. Ova koncepcija u kojoj se najveća pažnja posvećuje formi, sadržini i gdje je književnost uvijek „manjkava“ je stav, koju su prezentirali William Marx i Philippe Roussin, smatrajući da Valéry isuviše naglašava red, trajanje i postojanost forme i zabrinutost za autonomiju teksta, koja je otišla u krajnost.

3.2. Novi lirizam ili poetika vokala

Kao što smo već napomenuli u prethodnom poglavlju, postoji jedna sveprihvaćena kritika Valéryijevog djela, u kojoj se poetika razdjeljuje na dvije oprečne poetike, te prema savremenom kritičaru Jeanu-Michelu Maulpoix, ona se može secirati još dublje. Ovdje se „to“ nešto pjesničko razdjeljuje na dvije polovine, u kojoj je jedna sačinjena od čiste svijesti i razuma Valéryijevog poetičkog duha, a druga polovina od opskurnog Valéryijevog „impleksa“³² sazdanog od vokala i jednog univerzalnog glasa poezije. Grupa savremenih kritičara koji su analizirali njegove zabilješke u zborniku *Les Cahiers* (1894-1914), na čelu sa francuskim pjesnikom i kritičarem Jeanom Michelom Maulpoix, poetiku sačinjenu od vokala nazivaju *Novi Lirizam*.

Le Poète de Valéry [...] éprouve le besoin irrépressible de faire passer « ça » dans une combinaison de mots, dans un « discours poétique ». Pour ce faire, l'homme se dédouble en quelque sorte. Une moitié, faite de conscience calculatrice, désireuse et volontaire, se penche vers l'autre moitié, qu'il est loisible de concevoir comme une « profondeur » intime et obscure où dorment pêle-mêle ou s'agitent confusément tous les souvenirs et toutes les virtualités de l'être. (Le Poète de Valéry [...] osjeća neodoljivu potrebu da prenese „to“ u kombinaciji riječi, u „pjesničkom diskursu“. Da bi to učinio, čovjek se na neki način podijeli. Jedna polovica, sastavljena od proračunate, voljne i dobrovoljne svijesti, savija se prema drugoj polovici, koju je dopušteno zamisliti kao intimnu i opskurnu "dubinu" u kojoj su sva sjećanja i sve sposobnosti djelovanja bića.)³³

Jean-Michel Maulpoix je savremeni francuski kritičar, koji je najviše doprinio obnovi pojma lirizma, pri čemu se nastoji izdvojiti teorija « čistog jastva » i staviti je na najviši mogući nivo. U ovom kontekstu, dolazi do odbacivanja subjektivnog, ali ne iz namjera kako bi se ono iskorijenilo, već zbog postizanja paradoksalnog postignuća u kojem odsutnost subjekta omogućava dublje

---

³² fr. implexe – koji se ne može svesti na shemu, kompleksan
<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/implexe/41912>

³³ William Marx, « Les deux poétiques de Valéry », *Paul Valéry et l'idée de littérature, Fabula / Les colloques*, 2011., str. 6. raspoloživo na: <http://www.fabula.org/colloques/document1426.php> pristupljeno 6 jula, 2022.

spoznaje, te kako bi lirski subjekt ostao u istrajnijoj vezi sa svijetom i prirodom. Dakle on ne teži ka uništenju, kao mnogi savremenici koji promišljaju o melanholiji i narcisu (kao Valéry, daleki preteča), već o jednoj dubljoj perspektivi, proširenih shvaćanja stvarnosti.

Novi lirizam se manifestuje kroz raskrižje postojanja ili mnogostruki identitet i bezličan je, anoniman ili višepersonalan (četvrto lice jednine). Posebni osjećaji ne pripadaju nikome, već lebde u svojem ozračju različitih varijacija. Manifestiraju se kroz poseban i objektivnan doživljaj stvari, pri kojima se produbljuje njihova perspektiva. U ovom kontekstu se pojam novi lirizam može predočiti kroz eklatantan primjer Jeana Michela-Maulpoixa, koji obrazlaže razmatranje plave boje, u svojem djelu *Ne tražite više moje srce*:

Tel ce « bleu », dont Maulpoix déploie toutes les variations dans un de ses plus beaux recueils, et qui n'est pas seulement la couleur du ciel ou de la mer, mais la coloration même de l'existence, avec ses nuances changeantes, depuis l'éclair du plaisir jusqu'à la lividité du cadavre: Ce n'est pas, à vrai dire, une couleur. Plutôt une tonalité, un climat, une résonance spéciale de l'air. Un empilement de clarté, une teinte qui naît du vide ajouté au vide, aussi changeante et transparente dans la tête de l'homme que dans les cieux (27). (Kao što je ova "plava", čije sve izvedenice Maulpoix razvrstava u jednoj od svojih najljepših zbirki, a koje nije samo boja neba ili mora, već sama boja postojanja, sa svim njenim promjenjivim koloritima, do nevjerovatnog osjećaja na pogled bljedila mrtvaca: To zaista nije samo boja. To je tonalitet, raspoloženje, posebno prelamanje zraka. Gomila jasnih predodžbi i podtonova plave, koja proizilazi iz ničeg da bi postala nešto, promjenjiva i prozirna u glavi čovjeka, kao i na nebesima (27)).³⁴

Odlike novog lirizma čini bezlični ili višepersonalni entitet (više no identitet), pri čemu se subjektivnost odražava tek kroz četvrto lice jednine ili kojeg kazuje glas bez imena. Izražava se kroz racionalnu i nepristrasnu jasnoću shvatanja stvari, osobnosti i doživljaja, gdje se primjerice, plava boja ogleda u svim njenim javljanjima, a premašuje jednodimenzionalno shvatanje, poput poistovjećivanja plave boje sa nebom ili morem. Uopšte shvatanje plave u njenom ispoljavanju kao boje, sputava mogućnost uviđanja svih njenih kombinacija, podtonova, frekvencija, kuteva svjetlosti i ostalih opažaja.

Kada je riječ o pjesniku Valéryju, on daje jasni uvid na apstraktni pogled i „objektivnost“ lirskog naratora, dolazi do kidanja veze sa subjektom, što se čini paradoksalno. U ovom kontekstu više nego očevidna spona sa pjesnikom Valéryjem, koji je problematiku lirskog subjekta obrazložio mnogo ranije i samim time, postao proročanski glas novog lirizma svojih nasljednika. U mnogo čemu se da sprovesti analiza u kojoj se ogleda njegov objektivni pristup poeziji, a može se vidjeti u njegovom djelu *Les Cahiers (Svesci)*, ali i kroz daljnju analizu njegovih djela.

---

³⁴ Michel Colliot, *Lyrisme et réalité*, Paris, Université-Paris III, 1998, str. 45
raspoloživo na : https://www.persee.fr/doc/litt_0047-4800_1998_num_110_2_2470?q=jean+paul+maulpoix
pristupljeno 03. jula, 2022.

Postoji još jedno razmatranje Valéryjeve poetike koje je različito od prve i drugačije je od klasične formalističke teorije, a radi se o vrlo ranom i javnosti manje obrađenom proznom djelu - *Une soirée avec M. Teste (Večer sa Gospodinom Testeom)* i o ovakvoj teoriji će govoriti savremeni kritičar William Marx.

3.3. Ezoterična i egzoterična poetika

Valéryjeva ezoterična poetika počiva na načelima duboko nutarnjeg ili skrivenog (ezoteričnog), koje uplovljava u tijelo jednoga umjetničkog djela i iz njega izranja kako bi ga prenijelo svome vanjskom (egzoteričnom) recipijentu – čitaocu, pri kojem se ornament, ili ukrasni oklop toga tijela (estetika) doima gotovo religijskim božanstvom (kao što se da zapaziti još u uvodnom dijelu *Une Soirée avec M. Teste*).

Dans la première est centrale la question de l'ornement, du surgissement de l'œuvre par le corps, et de la façon dont ce surgissement dans le corps de l'artiste trouve un répondant dans celui du lecteur, du récepteur. C'est une poétique de la communication, du corps, de la présence. La poétique, en revanche, insiste sur la contrainte, m'artificialité, le travail, la conscience. [...] Qu'aux yeux mêmes de Valéry, ces deux poétiques se résolvent en une seule, notamment ^par le biais de la théorie du moi pur, cela ne fait guère de doute. On a sans doute moins affaire en réalité à une poétique inachevée, parce que qu'insuffisamment unifiée. (S jedne strane se dovodi u pitanje nastanak djela od strane tijela i načina na koji to nastajanje u tijelu umjetnika nalazi odgovora u tijelu čitatelja, primatelja. To je poetika komunikacije, tijela, prisutnosti. Poetika, pak, insistira na stezi, radu, svijesti, sa druge strane. [...] Malo je sumnje da su u Valéryjevim vlastitim očima ove dvije poetike razdvojene u jednu posebnu poetiku koja ima dodira sa teorijom čistog ega. Vjerojatno se u stvarnosti bavimo prilično nekom nedovršenom poetikom, jer je nedovoljno unificirana.)³⁵

Takva duboka nutarnja poetika u sebi nosi tajne elemente, koje je Valéry izražavao kroz lirski monolog Testea, a ti elementi su: komunikacija, tijelo, prisustvo i dekor. Nutarnje ili ezoterično se utjelovljuje u čudovišnim mogućnostima samog bića-uma – Zašto je Gospodin Teste nemoguć? Zato što se njegova duša dovodi u pitanje. Ona vas mijenja u Gospodina Testa. Nije ništa drugo, no sami demon mogućnosti.³⁶ Ovo se poistovjećuje sa Marxovim stajalištem da se radi o jednoj, nikada dovoljno dovršenoj poetici.

U ovom kontekstu, duboko unutrašnje značenje, ono skriveno značenje, ogleda se u stapanju „pjesnikovog jastva“ sa fiktivnim likom gospodina Testa, tačnije teorija čistog sebstva u kom egzistira pjesnikov um, odvojen od tijela Menada (grč. mahnite, pomamne, delirijske), a tu se u prijenosnom smislu podrazumijevaju misli, koje mogu postati čudovišne, u svojoj borbi za

³⁵ William Marx, « Les deux poétiques de Valéry », *Paul Valéry et l'idée de littérature, Fabula / Les colloques*, 2011., str. 7. raspoloživo na: <http://www.fabula.org/colloques/document1426.php> pristupljeno 6 jula, 2022

³⁶ Paul Valéry, *La Soirée avec M. Teste par Paul Valéry*, Edition de la Nouvelle Revue Française, Paris, 1919., str. 4

samosvijest ili individualitet. One su tu da stvaraju izvjesne distrakcije čistom umu i filtriraju se kroz strahove, sumnje, čežnje, nadu, itd:

Ceux-ci essa yent de vivre, forment des monstres, et les monstres meurent. Anormaux sont les êtres qui ont un peu moins d'avenir que les normaux. Ils sont semblables à bien des pensées qui contiennent des contradictions cachées. Elles se produisent à l'esprit, paraissent justes et fécondes, mais leurs conséquences les ruinent, et leur présence bientôt leur est funeste. (Oni pokušavaju živjeti, stvaraju čudovišta, a čudovišta umiru. Nenormalna su bića koja imaju malo manju budućnost od normalnih. One su poput mnogih misli koje sadrže skrivene proturječnosti. Javljaju se u umu, čine se pravednim i konstruktivnim, ali ih njihove posljedice uništavaju i njihova prisutnost ubrzo postaje kobna za njih.)³⁷

S druge strane, njegovo tijelo ili oklop lebdi, a čine ga komunikacija i prisustvo polubudne svijesti, koja je osuđena da većinu vremena spava, o čemu će govoriti i Raymond Marcel u svojoj analizi Valéryjeve poetike. O ovome ćemo govoriti detaljnije u kasnijim recima, a on kaže: „La conscience ne veille plus que par ses intermittences; il faut un Choc pour la ramener à elle, une intrusion d'inconnu“ (ili: „Svijest se budi samo na trenutke i potreban je šok ili izvjestan nepoznati prodor“).

Tijelo koje je polubudno, svo u pokretu i neprestano podložno promjenama, nestalno i vremenski ograničeno, se također može vidjeti u djelu *Večer sa gospodinom Testeom (Une Soirée avec M. Teste)* i ono predstavlja naratorov vanjski oklop, u svojoj smrtnosti i opipljivosti.

---

³⁷ Paul Valéry, « navedeno djelo » str. 5

4. PONIRANJE U PJESNIČKI SVIJET PJESNIKA VALÉRYIJA

U najranijoj zbirci pjesama *Un album de vers anciens (Album starih stihova)* (1920.) očituje se kompaktnost stihova, ispunjenih obiljem motiva koji se spominju u poeziji još od starih Grka, pa do pjesnika klasičara koji su ih štovali, kao što su: more, sunce, plavetnilo, smrt, vječna ljepota, prolaznost života, itd. Obrađivanje teme iz grčke mitologije *La Jeune Parque (Mlada Parka)* ili povratak na iznova afirmirani sonet, kao što su to činili parnasovci – „Hélène“ („Helena“), „Orphée“ („Orfej“), „Naissance de Vénus“ („Rođenje Venere“), itd., se čini prilično uobičajenim. Međutim, ono što je neuobičajeno kod pjesnika Valéryija je da, nakon čitanja samo jedne pjesme se osjeti se rastuća nit vodilja, koja djeluje kao da se samo zatomi u svojoj potisnutoj živosti, ne dopuštajući odustajanje od kontinuirane potrage za nečim novim i svježijim.

Tako se ovaj pjesnik otkriva u stihovima simboličke njegovanosti, po uzoru na Mallarméa i parnasovce, a u ovoj zbirci dolazi do usaglašenosti zvukova i riječi, pokreta i obrisa, vibracija i bogatog gustog kolorita, koji otkrivaju ono najljepše u poeziji pjesnika Valéryija: Iz tog razloga ću upravo i započeti sa analizom pjesme „La Fileuse“ („Prelja), koja otvara *Un album de vers anciens (Album starih stihova)*, da bi ju taktično završila pjesmom „L'Amateur de poèmes“ („Ljubitelj poezije) u istoimenoj zbirci:

Assise, la fileuse au bleu de la croisée
Où le jardin mélodieux se dodeline ;
Le rouet ancien qui ronfle l'a grisée.³⁸

Uz plavet rešetke, prelja savijena,
Vrtom raspjevanim trepti stablo svako ;
Nju zaneo je zrak staroga vretena.

Pjesma započinje doslovce glagolom sjedeći, pri čemu « La Fileuse » ili « Prelja » kako su naziv pjesme preveli Košutić i Nikola Kovač aludira na zelenilo, mladost i buđenje jedne raspjevane ideje, koja tek progleda kroz plavičasto prozorsko okno ili kao što « Valeri razvija ideju o poeziji kao mogućem biću i govoru koje se tek rađa : biće je samo mogućnost koja je dobila realna oblička, a govor oživljava stvari i daje im težinu i smisao postojanja. »³⁹

Valéry misteriozno započinje pjesmu sa latinskom izrekom « Lilia... neque nent »⁴⁰, što bi u našem prijevodu značilo – « Ljiljani bez po muke cvatu » - aludirajući na cvijet koji se uopšte

³⁸ Paul Valéry, *Poésies, Album de vers anciens*, « La Fileuse », Paris, Edition Gallimard, 1929.

(prejev s francuskog: V. Košutić) raspoloživo na: <http://www.biserimudrosti.com/na-krilima-poezije/savremeni-pesnici/prelja>

³⁹ Nikola Kovač, B. Džakula i dr. drupa autora, *Francuska književnost 3/1*, Sarajevo Svjetlost, Nolit Beograd, 1981., Str. 337.

⁴⁰ Robert Pickering, *Paul Valéry, Littératures « Regards » sur L'Histoire*, Clermont-Ferrand : Presses universitaires Blaise Pascal, Clermont-Ferrand 2008, str. 239

ne trudi da cvjeta, ili bolje rečeno, simbol ovog cvijeta u svojoj nježnoj pospanosti, jer ljiljan je dugocvjetan i opstaje najduže tokom sezonskog cvjetanja. Na francuskom ista izreka glasi « Les lis : ils ne travaillent ni ne filent » (Ljiljani ne rade i ne tkaju), a tanka je granica između tkati, svirati, vibrirati, ili slobodno djelati. Oni se ne trude da budu lijepi – oni jesu lijepi.

Tako i „La Fileuse“ simbolizira suspregnutu žicu-riječ, koja sanjivo tka stih, harmonično se klima, savija i naizgled nepomična se zapravo sva pokreće u svojoj vibrirajućoj simbiozi sa melodičnim talasima života. „La Fileuse“ bi mogla značiti „pletačicu“ koja krhko i bojažljivo tka svilu od vokala (kao što i Valéry marljivo i postupno gradi stih), da bi je cvjetno harmonizovala, ili prozračno namaštala. Pridjev *lasse* ovdje ima dvostruki smisao – može značiti umorna, ali i opijena zagrljajima plavetnila, nesigurna u samu sebe u vreloj ciklusu života, kako bi najzad klonula od te sanjalačke zaigranosti.

La Fileuse znači također i pauka koji plete mrežu ideja (na fr. *une araignée qui fabrique une file de soie pour tisser sa toile*). Ova savršeno skladna pjesma je prepuna Valéryjevih kontrasta, koja u svojoj rimi i harmoničnosti njegovih terceta podupire pjesnikove namaštaje i čežnje o apsolutu. U ovoj pjesmi je očigledan utjecaj simbolista, prije svega Mallarméa koji je i sam težio ka ideji apsoluta. S jedne strane, ova ideja oglašava gromko buđenje u ciklusu zelenila u kojem sve igra, pleše i vibrira u muzičkom orkestru pokreta i života, a sa druge strane klonuće ili vreteno koje je iznemoglo, kotač života koji zastarijeva, posljednji dah na vjetru, zalijevanje ugaslih latica itd.

Najdivniji stihovi slijede odmah nakon, a to su oni u kojima ne znamo da li ta „Pletačica“ simbolizuje zapravo uspavanu čar prstiju u stvaranju nježne pjesničke samozamisli ili sneno klupko koje se naivno pokreće pod milovanjem kose anđeoskih titraja života:

Mais la dormeuse file une laine isolée ;
Mystérieusement l'ombre frêle se tresse
Au fil de ses doigts longs et qui dorment, filée.

Ali spi ona, vunu preduć samotniju;
Tajanstvo tanušne senke uplelo se
Navrh zaspalih joj dugačkih prstiju.

Le Songe se dévide avec une paresse
Angélique et sans cesse, au doux fuseau crédule,
La chevelure ondule au gré de la caresse.

Anđeoski sporo dan odvija to se
Stalno kroz vreteno lakoverno, lasno,
A pod milovanjem lelujuju kose.⁴¹

Lilia... neque nent – epigraf « La Fileuse » je posuđenica iz Evanđelja prema sv. Mateju, koja u svom punom obliku glasi : posmatrajte poljske ljiljane kako rastu : niti se muče, niti tkaju (prijevod iz Biblije)

⁴¹ Paul Valéry, Poésies, « La Fileuse », *Album de vers anciens*, Paris, Edition Gallimard, 1929, Str.3, 4.

(prejev s francuskog: V. Košutić

raspoloživo na : <http://www.biserimudrosti.com/na-krilima-poezije/savremeni-pesnici/prelja>

Tanana i nevinna „Pletačica“ simbolizuje niti života, koje se vijaju u svom snenom ritmu : „Valeri od jednog običnog motiva stvara predstavu trajanja u kome se rad prelje pretvara u muziku vretena, a njen san dobija kozmičke razmjere plavetnila koje iščezava u dubini noći. Muzika, svjetlost, san i pokret – to su elementi koje će Valeri uzeti kao osnove svog pjesničkog svijeta.“⁴²

„Pletačica“ podsjeća i na fotosintezu – rađa se, raste, a živi snena i usporena, počev od tananog rađanja stabljike-tijela, zelene glavice od cvjetne harmonije pokreta, a opet klonula (Valéryijev paradoks). U tom plesu sve buja i vibrira, ali gori smrtnim zelenim nebom, uz „ružičednu sestru svetu, ugasla kraj prozorskog okna plavog“, gdje je žicu-riječ i plela – ili, možda, Valéryijevu poeziju koja je ustuknula pred samom sobom, da bi sazrela u mnogo kompleksniju formu – poetiku sazdanu od misli, riječi i zvuka (*indissolubilité du son et du sens*).

4.1. Poezija i muzika

Savršen primjer koji ilustruje Valéryijevu vrednotu i ljepotu muzičkog purizma, u jeziku i poeziji uopšte je njegova pjesma „Le Cimetière marin“ („Morsko Groblje“) iz zbirke *Charmes* (*Šarm*). Nije ni čudo da samu zbirku poezije *Charmes* često nazivaju „pjesma u pjesmi“⁴³, budući da se sastoji od dobro uklopivih fragmenata, a urednost i čistoća u jeziku doseže svoje vrhunce i u kojima je virtuoznost svakog implicitna komponenta.

Ova pjesma je jedinstveni pečat pjesnikovih usaglašenosti u jezičkom i muzičkom smislu, te zvuk i gusta koloristička atmosfera daju nove perspektive u poeziji.

Dosta, poput savršene lirske simfonije je njegova pjesma „Le Cimetière marin“ („Morsko Groblje“), koja je proizašla kao pjesnikova evokacija na rodno mjesto Sète, u kojem je proveo svoju ranu mladost. Upravo groblje na kojem je pokopan je simbolički dobilo naziv „Le Cimetière marin“ („Morsko Groblje“).

Pjesma « Le Cimetière marin » iz zbirke *Charmes* je zapravo najbolji primjer Valéryijeve poezije, koja doseže svoj vrhunac u neraskidivosti zvuka i smisla, forme i suštine, harmonične nejednakosti tonova i vokala, pjesničke virtuoznosti i čistog stanja poezije – neraskidivost zvuka i

---

⁴² Nikola Kovač, Jelena Novaković, Branko Džakula i dr. grupa autora, *Francuska književnost 3/1*, Svjetlost Sarajevo Nolit Beograd, 1981. str. 338.

⁴³ Pierre Guiraud, *Langage et versification d'après l'œuvre de Paul Valéry*, Paris, Editions Klincksieck, 1953, str.12.

smisla (*indissolubilité du son et du sens*), ali i onog nutarnjeg glasa pjesnikovog, koji u svom živom ritmu veže iskonsku Valéryijevu emotivnost sa kreatorskom imaginacijom duha.

I baš zbog toga, on svoju pjesmu započinje sa epigrafom na starogrčkom ili sa „Ne teži moja draga dušo za besmrtnim životom, učini ono što je u tvojoj moći da izvučeš iz polja stvarnog“, gdje najavljuje svoju neprestanu obnovu ili zapravo težnju ka otvorenom moru ideja koje se nepresušno obnavlja i traje.

Ce toit tranquille, où marchent des colombes,
Entre les pins palpite, entre les tombes ;
Midi le juste y compose de feux
La mer, la mer, toujours recommencée !
Ô récompense après une pensée
Qu'un long regard sur le calme des dieux !

Taj miran krov, gdje golubice hodaju,
Među borovima drhti, među grobovima ;
Tu podne pravedno od plama slaže
More, more, o vazda iznova!
O nagrade nakon misli jedne
Dug pogled na taj mir bogova! ⁴⁴

Životni tok koji pjesnik Valéry vidi u ponavljajućim talasima Atlantika koji se nizaju u šesteroslognim urednim stihovima i daju se poistovijetiti sa morem kod Nietzschea (između ostalog lingviste, i gorljivog ljubitelja muzike), ili zapravo morem novih oslobodilačkih prostranstava i izgarajućih nakana za promjenom. „Napokon nam se obzor iznova nadaje slobodnim, makar i ne bio blistav, napokon naši brodovi mogu iznova isploviti... More, naše more ponovo je otvoreno; možda još nikada nije bilo tako otvorenog „mora“.“ Ove promjene su u kontekstu poezije naročito očigledne kod ovog pjesnika, koji se udaljava od ideje da je cilj poezije samo da plijeni. Prema Valéryiju, treba da postoji univerzalni pjesnički glas, koji će da komponuje po svojim „arhitektonskim pravilima“, a vječita težnja mu je apsolut:

Quel pur travail de fins éclairs consume
Mains diamant d'imperceptible écume,
Et quelle paix semble se concevoir !
Quand sur l'abîme un soleil se repose,
Ouvrages purs d'une éternelle cause
Le Temps scintille et le Songe est savoir.

Kako čist napor tankih zraka izjeda
Mnoge dijamante nevidljive pjene,
A mir se izgleda začinje!
Dok nad ponorom sunce spi,
Čista djela uzroka vječna,
Vrijeme iskri, a San je znanje.⁴⁵

Nekadašnji profesor i čuveni romanista interpretator Nikola Kovač u svojim mnogobrojnim analizama poezije Paula Valéryija spominje neprestano pridjeve kao što su: sanjalački, nedosanjan, uspavan. Valéryijevi sanjalački namaštaji o čudesnim plovidbama znanja su neiscrpni, te kao što

---

⁴⁴ Paul Valéry, *Poésies*, « Le Cimetière marin », *Charmes*, Paris, Edition Gallimard, 1929, Str. 3, 4.
Pol Valeri (prejev s francuskog M. Kopic)

⁴⁵ Paul Valéry, « *Le Cimetière marin* », *Charmes*, Paris, Edition Gallimard, 1929, str 100.
Pol Valeri (1871-1945) prejev s francuskog: M. Kopic

ćemo vidjeti i u prozi - *Une Soirée avec M. Teste (Veče sa Gospodinom Testeom)*, tako se i u poeziji neprekidno pojavljuje vodstvena nit ili klica o stvaranju čistog umjetničkog djela, koje pod svojom pučinom krije izobilja tajanstvenih obliča i formacija, sva raspršena i pozlaćena u svojim gustim gromadama od stiha i riječi.

Tako je pjesnik Paul Valéry u „Le Cimetière marin“ („Morsko Groblje“) vječiti mornar uspavanog vremenskog „sna znanja“ u kom san zapravo simbolizira nikad dovoljno dosanjano znanje koje kroz njega protiče *Le Temps scintille et le Songe est savoir (Vrijeme iskri, a Sn je znanje)*.

4.2. Pjesnikovi „Nevidljivi dijamanti“

Snoliko, naizgled uspavano i površinski inertno more krije pod sobom čudovišnu buru ideja. Ono simbolično rađa virtuožnu magijsku moć jednog pjesnika arhitekta da „iskonzumira stih“ u „nevidljivoj pjeni mnogih dijamanta“ i „mir koji se izgleda krije“, nad morskom pučinom ili tek nazire, da bi talasasto zaplovjelo u unutrašnje carstvo paradoksalnih misli.

Pjesnik Valéry se ovdje u prezrenoj površini mora hotimično igra sa izostavljanjem interpunkcijskih znakova. Slika Sunca „nad ponorom“ bespuća koje ezoterično počiva pod skrivenim mirom, možda sluti pjesnikova nutarnja čeznuća za obrgljenošću čistog umjetničkog djela, koje će nastaviti simbolično naslijede Mallarméovog purifizma stvaranja. U njemu su obliča mnogo više od puke gradnje, koja dobivaju teksturu, boje i savršenu muzikalnu skladnost. U morskom odrazu ili izmaglici „mirnog sjaja“ se presijava pjesnikova trezvenost, dolazi do savršenosti spajanja stiha, zvuka, boja, te čula koje oni zazivaju, kao i lucidne organiziranosti, po uzoru na Aristotelovo poimanje *Poetike*:

Une lucidité parfaite de l'écrivain, semblait l'intégrer à un univers de pensée classique: au total, l'auteur de *Charmes* pouvait aux yeux de certains se situer dans la lignée d'Aristote, on le traitait de versificateur. En fait, disciple clairvoyant de Mallarmé, Valéry savait que le poème n'est pas la mise en forme – en belle forme – d'une idée ou d'un sentiment, que la poésie est la création de sens par une implacable organisation de signes et sonorités dont les valeurs sont engendrées à chaque lecture [...]. Savršena lucidnost pisca, činilo se da ga je integrirala u univerzum klasične misli: sve u svemu, autor *Charmes*a mogao bi se smjestiti u red pisaca poput Aristotela, na kojeg se prema mišljenju nekih ljudi gledalo kao i na stihotvorca. Zapravo, vidoviti Mallarméov učenik Valéry je znao da pjesma nije oblikovanje – u lijepom obliku – ideje ili osjećaja, već je ona stvaranje smisla neumoljivom organizacijom znakova i tonova, čije se vrijednosti generiraju pri svakom čitanju [...].⁴⁶

---

⁴⁶ Jean, Bellemin-Noël, *Les Critiques de notre temps et VALÉRY*, Paris, Editions Garnier Frères 6, str. 7.

Pjesnik kao da doziva usnula nebeska božanstva, čiji vodenasti odrazi na moru stvaraju svojom repetitivom izvjesni eho, zazivajući mitološka bića besmrtnosti poput Hidre, spram purpurnog ciglastog krova, kakvog stvara sunčeva energija, kao i plamtećeg vela u bakrenim i bronzanim nijansama – „O mon silence!... Edifice dans l'âme“ ili „O tišino!... Zdanje u duši!“

Stable trésor, temple simple à Minerve,
Masse de calme, et visible réserve,
Eau sourcilleuse, Œil qui gardes en toi
Tant de sommeil sous un voile de flamme,
Ô mon silence ! Édifice dans l'âme,
Mais comble d'or aux mille tuiles, Toit !

Trajno blago, Minervin hram prosti,
Gromado spokojstva, vidljiva pričuva,
Ponosita voda, Oko što u tebi prikriva
Toliko snova pod veo plameni,
O tišino moja !... Zdanje u duši,
No vrh zlatan s bezbroj crepova, Krove!⁴⁷

Tokovi života su „pojednostavljeni hram“ u obliku talasa koji samo prividno spavaju i dremljivo plutaju nad „površnskim prezirom“, kako bi zakoračili u hram skrovitog, spokojnog i sublimalnog, kojeg boginje poput Minerve, zaštitnice muzike i mudrosti, čuvaju u svojoj grandioznosti. Nešto slično je kazao i književnik Nikola Kovač: „Poput nekog hrama, pjesma izražava stanje duha i dinamiku njegovih pokreta; njen izgled i njena struktura rezultat su jedne idealne logike nestvarnih proporcija.“⁴⁸

Kod Valéryija more kao da bukti, a svaka strofa je savršeno uklopljena od koherentne građe po šest stihova, u kojoj se do samoga kraja rimuju prvi, drugi i četvrti stih, te treći i šesti. Ova pjesma je nastala po uzoru na klasični aleksandrinac od po deset slogova, sa pauzom na četvrtom slogu, koja se u tu svrhu koristi posredstvom kraćih riječi, kao što naglašava Pierre Guiraud:

C'est dans la mesure où le décasyllabe se prête à un tel type de phrase qu'il s'élève „à la puissance du Douze“, ce que permet la recherche du „mot court“ [...]. La densité est dans Cimetière marin et elle est souvent obtenue ici encore par des procédés syntaxiques : l'apposition, l'exclamation, l'interrogation. [...] Le Cimetière Marin reste une réussite sans égale – beaucoup penseront le plus beau poème de Valéry et un des plus beaux de notre poésie. Sans doute, non moins que sa langue, sa pensée et sa puissance lyrique, son rythme et sa densité lui donnent cet éclat minéral de joyau incorruptible (U pjesmi „Morsko groblje“ postoji i određena gustoća i prožeta je sintaktičkim postupcima: apozicijom, uzvikom, upitom. [...] Le „Morsko groblje“ je pjesma koja je ostvarila ogroman uspjeh – mnogi će smatrati da je ovo Valéryjeva najljepša pjesma i jedna od najljepših u našoj poeziji uopšte. Zasigurno mu daju ovaj mineralni sjaj neizbrušenog dijamanta, ni manje ni više, nego njegov jezik, njegova misao i njegova lirski snaga, njegov ritam i njegova gustoća).

Sintaksički znakovi poput eksklamacije, interogacije, ponavljanje i igra riječi, te apozicije pridonose bujnosti i slojevitosti ove pjesme u svom izvorskom sjaju i blistavosti dragulja, koji se ne može oštetiti. Stoga je ova pjesma primjer čiste Valéryijeve poezije koja svojom estetikom i

⁴⁷ Paul. Valéry, « *Le Cimetière marin* », *Charmes*, Paris, Edition Gallimard, 1929, str 100.

Pol Valeri (1871-1945) prepjev s francuskog: M. Ković

⁴⁸ Nikola Kovač, J. Novaković, B. Džakula i dr. grupa autora, *Francuska književnost 3/1*, Svjetlost Sarajevo Nolit Beograd, 1981. str. 337.

sjajem plijeni, ali i obezoružava svojim kiptećim nemirima,, dogorjele iskonzumirane duše“, koji „mirišu kraj“ i čini jednu od najljepših pjesama francuske poezije.

Neke riječi su napisane velikim slovom i to nije slučajno, poput: „Le Temps“, „Le Temple“, „Le Songe“, „L'Œil“ („Vrijeme“, „Hram“, „San“, „Oko“), pri čemu kao da se njegov „morski pogled“ stapa sa opijajućim i harmonizovano gorućim morem. Njegovo životno more kao da izgara i ova pjesma je poput njegove himne ili himne jednoj „dogorjeloj duši“ ili „izloženoj duši“ u svoj svojoj čistoti i mekanoj shemi apstraktnih ideja, u kojima su slike prepuštanja u svom pravedonosnom „istinskom nebu“, koje je prepuno paradoksa na svakom koraku, kao što je „Oisiveté“⁴⁹, mais pleine de pouvoir“, ili u prenosnom smislu „Lijena, ali moći puna“.

Univerzalne teme su opozitne u gotovo svakom stihu pjesme „Le Cimetière marin“ se ogledaju, i pored drugih stilskih figura, u antitezama, kao što su oksimoron, gradacija i naročito elipsa koju ovaj pjesnik prožima kroz svoje cijelo stvaralaštvo, a antiteze stvaraju besprijeckorno haotičnu sliku, u kojoj egzoterični harmonijski obrisi stvaraju jedno kaleidoskopsko ogromno zdanje, podložno i nužno promjenama:

Zénon ! Cruel Zénon d'Élée !
M'as-tu percé de cette flèche ailée
Qui vibre, vole, et qui ne vole pas !
Le son m'enfante et la flèche me tue !
Ah ! le soleil... Quelle ombre de tortue Ah !
Pour l'âme, Achille immobile à grands pas

Zenon ! Okrutni Zenon iz Eleje!
Probi li me tom krilatom strijelom
Koja trepti, leti i ne leti !
Njezin me zvuk porađa, a strijela ubija !
Sunce... Kakva sjena kornjače !
za dušu, Ahile brzi nepokretni !⁵⁰

Tako Ahil iz Homerove Ilijade, koji je sinonim za brzinu, poprima kornjačin korak, a Zenon, grčki filozof paradoksa « rađa » zvuk (čest motiv rađanja novih oslobodilačkih ideja u Valéryijevoj lirici i poetici), koji svojom strijelom istodobno i ubija. Ovdje zvuk zapravo daje djetinju notu čistote (*indissolubilité du son et du sens*). U osamnaestom i devetnaestom stihu besmrtnost i smrtnost kao da zamjenjuju svoje uloge, gdje je prva gotovo pa prezrena, „mršava i tamnozlatna“, a podmuklost smjerna (la pieuse ruse) u lubanji što se smije koja je isprazna i ništavna, kao sama smrt. U devetnaestom stihu, pjesnik govori o „očevima“ koji su duboki „le perès profonds“, misleći na pretke ili sve one bezimene pisce (smrt autora), koji su stvarali stoljećima unazad, a koji su svojim naslijeđem, radom i sviješću potaknuli na razvoj čovjekove misli i umjetnosti uopšte.

⁴⁹ Prijevod sa fr. oisiveté – lijenost

<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/oisivet%C3%A9/55814>

⁵⁰ Paul. Valéry, « *Le Cimetière marin* », *Charmes*, Paris, Edition Gallimard, 1929, str. 105.

Pol Valeri (1871-1945) prepjev s francuskog: M. Kopic

Upravo se u tome ogleda formalistička Valéryijeva poetika, sazdana od čiste poezije („O tišino, zdanje u duši...“) u svom izvornom obliku, koja poput jednog muzičkog djela koje dopire do svih ljudskih čula. Takva poetika bez po muke i poput „nevidljive pjene“ stvara umjetničko djelo u svom čistom zdanju („poésie pure“ – Valéryjev pojam) dá obgrliti ljudsko biće svojom postojanošću i ljepotom. Stoga ovo djelo tako i završava, stihovima u kojima pjesnikovu put, a koja je u prethodnim stihovima značila podložnost smrti, se ovoga puta pretvara u umjetničku i moćnu put koja je „koža pantere“ i „rupičasta klamida⁵¹“ načinjenu od „hiljade sunčevih idola“ koja kaže „da“ životu poput Nitzscheovog „amor fatti“ i otvara novu eru oslobodilačkih puteva i promjena – „Non, non! Debout ! Dans l'ère succesive » („Ne, ne, ustanite u eru što slijedi“).

Hidra, koji je u grčkoj mitologiji neman, prikazana sa zmijskih glavama, je kod Valéryija simbol besmrtnosti, koja vječito grize svoj rep u jednom krugu ciklusa života, i ona bivstvuje u morskoj igri, spram vjerne i iskrene smrti koja čeka svakoga, i zato „treba pokušati živjeti“ ponosno, ali ne gordo, iskreno, ali ne skromno, već baš poput „razbijajućih morskih talasa“, koji blistavo udaraju o krov groblja, bez ikakve krivice i strelovitošću koja istovjetno rađa i ubija:

Oui ! Grande mer de délires douée,
Peau de panthère et chlamyde trouée
De mille et mille idoles du soleil,
Hydre absolue, ivre de ta chair bleue,
Qui te remords l'étincelante queue
Dans un tumulte au silence pareil...

Da ! Vrelo more, bijesom obdareno
Krzno pantere, kabanico probušena
Od tisuća i tisuća kumira sunca,
Hidro savršena, pijana plavom puti
Dok grizeš svoj rep blistavi
U buci što šutnji nalikuje...⁵²

Ovaj pjesnik izgara za novim prostranstvima pravde i razumske slobode u svojoj kreatorskoj moći i blistavosti obnavljanja i reoživljavanja kroz buduće generacije, u kojem se biće u zapadnoj kulturi i civilizaciji batrga u neizvjesnosti za svoje sutra, bori sa nutarnjim tištanjima ili „zdanjima duše“ ovjekovječenim pod „zlatnim Krovom“ koji gradi historiju i groblje plamtećih duša.

Kroz cijelo djetinjstvo je bio inspirisan morem, brodovima, jarbolima, nagim tijelom obgrljenim pokretima talasa, čulima i šumovima, koje oni proizvode. U toj kontemplaciji pokreta, on će da obgrli i mnoštvo drugih ideja koje znače život - svjetlost intelekta i tijela, čula i razuma:

Porijeklom južnjak, od majke Talijanke i oca Korzikanca, Valeri je čitavog života ostao opsjednut prizorom Mediterana, „more koje uvijek iznova počinje“. To mediteransko iskustvo ima za Valerija dublje korijene i

⁵¹ Klamida (na starogrčkom *χλαμύς* / *khlamús*; genitiv jednine: *χλαμύδος* / *khlamúdos*) je kaput kod starih Grka, kratak i lagan, pričvršćen kopčom na desnom ramenu

<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/chlamyde/15467>

⁵² Paul. Valéry, « *Le Cimetière marin* », *Charmes*, Paris, Edition Gallimard, 1929, str. 105.

Pol Valeri (1871-1945) prepjev s francuskog: M. Kopic

obuhvata one elemente evropskog duhovnog bića na kojima su sazdani ideali o slobodi, pravdi i trijumfu razuma nad silama prirode.⁵³

Ova pjesma završava ipak trijumfalno, u kojoj se njegov duh ovjekovječuje u pokretu i životu, koliko god neizvjesnom, barem istinskom i stvarnom, jer kao što Valéry kaže na početku: „Treba iscrpiti polje realnog.“ Zato je ovo more simbol čovjekove sudbine i života, kojem je cilj da se produbljuje i sazrijeva, kojeg svaki novi udisaj, sa svojim ponavljanjima oživljava (stoga podsjeća na notni zapis), a univerzalna pitanja svijesti i bića su stavljena pod upit i najzad, iznad kojeg je francuski desetosložni stih dao samo naslute u čovjekovu snagu duha za budućnost i stvaralačke natprirodne moći.

Le vent se lève ! ... Il faut tenter de vivre !
L'air immense ouvre et referme mon livre
La vague en poudre ose jaillir des rocs !
Envolez-vous, pages tout éblouies !
Rompez, vagues ! Rompez d'eaux réjouies.
Ce toit tranquille où picoraient des focs !

Diže se vjetar ! Treba pokušati živjeti !
Zrak silan širi mi i sklapa knjigu,
Val u prahu šiklja silno s grebena !
Poletite, listovi posve omamljeni !
Razbijte, vali ! Razbijte bodrih voda
Krov mirni gdje flokovi ključaju !⁵⁴

Sam pjesnik Valéry tvrdi da je ova pjesma nastala iz „praznog“ ritma. Ova pjesma nastaje iz jedne nježne uspavane ploidbe ideja, koja svojim intenzitetom i pravilnim pauzama između riječi zaustavlja dah u stihu, a sve to da bi nastavila pulsirati u svom prirodnom poeticitetu. Tako se njišući blago i harmonično, ova uspavanka se može posmatrati i kao lirski zapis našeg disajnog sistema, u kom slobodni ritam usporava i ubrzava srčani rad pjesme, kao što francuski lingvista i muzičar Pierre Guiraud ističe:

Par cette action directe sur la sensibilité, le rythme est un des modes de la création poétique : la permanence de la pensée et de l'émotion ; le poète en reprenant un rythme se réinstalle dans un état poétique et reprend le fil de l'inspiration initiale. Valéry nous dit comment *Le Cimetière marin* est né d'un rythme vide. [...] Il a une action toute psychologique : une berceuse nous endort en régularisant le régime de notre respiration et de notre circulation. (Ritam je jedan od načina pjesničkog stvaranja izravnim djelovanjem na osjetilnost, postojanost misli i osjećaja ; pjesnik sa obnavljanjem ritma ponovno uranja u pjesničko stanje i zauzima vodstvenu nit početnog nadahnuća. Valéry nam govori kako je pjesma « *Le Cimetière marin* » nastala iz praznog ritma. [...] Ima psihološko djelovanje, poput uspavanke koja nas uspavljuje, nadziruću naše disanje i krvotok.)⁵⁵

Valéryijev paradoks se po ko zna koji put očituje u simboličnoj slici mora, koje bi trebalo značiti savršenstvo, ali iz tog iluzornog bespuća u težnji ka apsolutu izranja novi val, sačinjen od životnih vatri ideja ovog pjesnika, koje udara u more i ono dremljivo teče u svom slobodnom trajanju pokreta talasa, ili života u njegovoj nesavršenosti.

⁵³ Nikola Kovač, J. Novaković, B. Džakula i dr. grupa autora, *Francuska književnost 3/1*, Svjetlost Sarajevo Nolit Beograd, 1981., str. 338.

⁵⁴ „Ibid.“, str. 105.

⁵⁵ Pierre Guiraud, *Langage et versification d'après l'œuvre de Paul Valéry*, Paris, Editions Klincksieck 1953, str. 47

5. PJESNIŠTVO U RASKOLU IZMEĐU ČISTE SVIJESTI I NUŽNOSTI ŽIVOTA

Pjesnik iracionalnih snaga moći uma, urođenog znanja i dara za spisateljstvo, zakoračuje u nove sfere kritičke i poetičke misli. Klica rađanja novog i kritičkog, dubokog i mislećeg, koja se da nazrijeti u njegovom cijelom stvaralaštvu, Raymond Marcel naziva « embrionom klicom », otvaranja beskrajna mogućnosti, a koju je pominjao i Nikola Kovač. I to je zaista istina, ideja rađanja je protkana kroz poeziju, kao što možemo vidjeti u liku « La Jeune Parque » („Mlada Parka“), ali i u mnogim drugim pjesmama koje čine njegovi zbornici poezije *Charmes (Šarm)* i *Album de vers anciens* (Album starih stihova).

Njegova poezija je potpuna i apolonijska, sva blistava od milion iskri i prelamanja nijansi svjetlosti, za koju bi se moglo reći da je savršena, ukoliko ne bi postojalo ono što Raymond Marcel ističe, ali i mnogi drugi, kako ima nešto u pjesniku Valéryju „protiv samoga sebe“ (poète melgré lui-même). Marcel Raymond pravi na jedinstven način paralelu između pjesama: „Le Cimètiere marin“ - gdje duh, tvrdoglavo opsjednut sopstvom „le moi“, ga preobražava u gordost i smrtnost

- „La Jeune Parque“. Ove dvije pjesme posjeduju dosta sličnosti i razlika, ali se završavaju na sličan način – u kojima se pobjedonosno slavi čovjekov duh u svim svojim životnim spoticanjima,

Kritičar Cecil Maurice Bowra kaže da je pjesma u prozi „La Jeune Parque“ („Mlada Parka“) proglašena za najnejasniju na francuskom jeziku. Ova tvrdnja ne čudi, nakon pročitane pjesme od petsto četrnaest stihova izrazite magične sugestivnosti, u kojima se simbolično prikazuju različiti tokovi svijesti, kroz novonastalu čuvstvenu svijest. Ova pjesma zapravo predstavlja jedinstven prikaz rađanja čovjeka i njegove prve svijesti, koja se odvaja od čiste svijesti i jedno, da bi se gromko prepustila nužnosti života. Zapravo je atmosferski prikaz stanja svijesti, u kojima ne postoji jasna odrednica ili njen putokaz:

Ona je različito tumačena kao monolog mlade Parke koja mora da se odluči između nebeske osame i zemaljskih odgovornosti, kao snoviđenje pesnika koji leži u postelji, kao putovanje ljudske svesti kroz ogromna pitanja života i smrti [...] Sjedinjujuća nit pripada polusnenoj svesti, u kojoj nema kontrasta, već je kontinuitet ono što je važno. Ona počinje i završava se bez primetnog događaja. Ona je deo jednog kompleksnog pjesničkog iskustva. Da bismo je shvatili nama je potrebna ne toliko budna inteligencija koliko receptivan senzibilitet koji ocenjuje simbole prema njihovoj asocijativnoj i imaginativnoj vrednosti i reaguje na tanane promene atmosfere koje promiču preko sanjivog pejzaža.⁵⁶

Čitalac svjedoči tananoj poistovjetnosti naratora sa neznanim i bezimenim bićem, „koje mu je toliko blisko“ u trenucima plakanja, uz Valéryjev čest motiv „krajnjih dijamanata“. Upoznajemo

---

⁵⁶ Cecil Maurice Bowra, *Nasleđe simbolizma; Stvaralački eksperiment*, Beograd Nolit, 1970. str. 29.

se sa bićem, polubožanskim i polučovječijim, koje se čudi stvorenom sopstvu, u svojem „sjaju golih grudi“, te inicira na rađanje prvog čovjeka, odnosno žene.

Kao što Maurice naglašava, ova jedinka mora da dođe do vlastite spoznaje i napusti „nebesku osamu“ ili beskrajno kosmičko prostranstvo gdje se „neizbježne svemoćne zvijezde“ („tout-puissants étrangers, inévitables astres“) usuđuju da sjaje nadmoćno:

Naredni stihovi govore o neodređenosti, već od početne riječi:

Qui pleure là, sinon le vent simple, à cette heure	Ko jada tu, ako ne tih vetar sada,
Seule avec diamants extrêmes ?...	Sam s dijamantima krajnjim ?...
Mais qui pleure	Al' ko jada
Si proche de moi-même au moment de pleurer ?	Tako blizak meni u času jadanja ? ⁵⁷

Ova pjesma označava ponovno približavanje pjesnika sa poezijom, nakon što je vladao muk i dvadeset godina poslije, kada se 1894. godine rastaje sa poezijom, Valéry gradi stih po stih dugi niz godina, da bi u „La Jeune Parque“ („Mladoj Parki“), se mogu ispratiti sva oklijevanja i pobune jedne mlade duše u mijenama njenih nejasnih stanja, koje se prelamaju u svojim izmjenama raspoloženja, izronjenog iz ambisa svog postojanja:

Cette main, sur mes traits qu'elle rêve effleurer,	Ova ruka, nad mojim obrisima sanja da dodirne,
Distraitement docile à quelque fin profonde,	Do kakvog dubokog kraja, nemarno poslušna,
Attend de ma faiblesse une larme qui fonde,	Od krhkosti moje čeka suzu da tvori,
Et que de mes destins lentement divisé,	I moja sudbina lagano je izdijeljena,
Le plus pur en silence éclaire un cœur brisé.	Svijetli u tišini djevičanskog srca slomljenog,
La houle me murmure une ombre de reproche,	Oluja mi šapuće, sjena prijekorna,
Ou retire ici-bas, dans ses gorges de roche,	Da li se spustiti u podnožjima njenih stijena,
Comme chose déçue et bue amèrement,	Kao gorka stvar, pijano razočarana,
Une rumeur de plainte et de resserrement...	Kao uzrujanost gonjena... ⁵⁸

Prepuštanje prirodi i životu znači odvajanje od čiste svijesti, ali buđenje jedne samosvijesti, koja kroz teške muke dolazi do samospoznaje, čiji je zahtjev nužnost za življenjem, ili onim što kritičar Marcel Raymond naziva „trijumfom života“, a da se spoznati i u pjesmi Mlada Parka, kao i u Morskom Groblju. Lirski monolog u ovoj pjesmi u jednom trenutku se stapa sa Parkom koja se budi u inostranom svijetu, tj. narator se sa njom identificira i sjedinjuje, a njene riječi postaju njegove, što impliciraju zgrade:

(La porte basse c'est une bague... où la gaze	(Vrata niska, to je prsten... kuda vrpca
Passé... Tout meurt, tout rit dans la gorge qui jase...)	Minu... Sve mre, vriska u grlu što grca...) ⁵⁹

⁵⁷ Paul Valéry, *La Jeune Parque et poèmes en prose*, Editions Gallimard, 1974, Paris, str. 17.

Cecil Maurice Bowra, „*navedeno djelo*“, prepjev Dušan Puvačić

⁵⁸ B. Cecil Maurice, *Nasleđe simbolizma; Stvaralački eksperiment*, Beograd Nolit, 1970. Prepjev Dušan Puvačić Str. 17.

⁵⁹ Paul Valéry, *La Jeune Parque et poèmes en prose*, S.A. Edition par Jean Levaillant, Editions Gallimard, 1974, str.17.

B. Cecil Maurice, *Nasleđe simbolizma; Stvaralački eksperiment*, Beograd Nolit, 1970. Prepjev Dušan Puvačić

Mnogi kritičari, poput Jean Hytiera, Raymond Marcela, Cecila Mauricea kao i nekih sa naših prostora, poput Kolje Mićevića, teže da na izvjestan način poistovijete ili analiziraju uporedo pjesme „Le Cimetière marin“ (Morsko groblje) i « La Jeune Parque » (Mlada Parka), tvrdeći da je cilj u pjesmi « Mlada Parka » zapravo pažljiva opservacija pjesničkog teksta, koji nikada nije zagarantovano dovršen. Ovo se uklapa u cjelokupnu analizu Valéryijevog koncepta o građenju stihova, a oni su oni sami po sebi cilj i svrha. O nužnosti života i potrebi prihvatanja životnih iskušenja Mlade Parke će govoriti i Nikola Kovač :

Stoga i Mlada Parka čuva intenzitet svoju pjesničku inspiraciju sve dok ne dokuči krajnje granice svoje moći i ponovo se neodoljivo preda životu. Ponovno vraćanje životu nije, međutim, ni bjekstvo ni spas nego saznanje da je to jedini put i naša jedina sudbina. Trajanje pjesme je trajanje refleksije i ne izražava se jedinicama realnog vremena. Sklonost ka analizi, povratak vlastitom biću i odbijanje života – sve su to pretpostavke simbolističke poetike ; u završnom fragmentu Valerijeve poeme, toj himnoj suncu i radostima, trijumfu životvornih snaga koje prate svako novo rađanje, život – makar i neuhvatljiv, dobija moć i zračenje neuništive svjetlosti.⁶⁰

Pjesma “La Jeune Parque” « Mlada Parka », kao i « Morsko Groblje, djeluje poput himne rođanja jedne refleksije u svim svojim dubinskim slojevima, tj. pjesma koja prikazuje različita stanja svijesti u svojim previranjima, da bi se najzad prepustila životnom iskustvu i preprekama, te završila u svojem svjetlosnom trijumfu koji je ovdje život.

U konačnici, može se provući paralela između različitih kritičara koji se slažu da u završnici obiju pjesama postoji « slučajni » pobjedonosni kraj. U Valéryijevoj pjesmi « La Jeune Parque » « Mlada Parka » se na početku postavlja pitanje „Ko jada“, što daje aluziju na odricanje imena, da bi se završilo sa zasljepljujućim « razumnim Suncem ». To sunce nije predstavljeno poput zalazećeg sunca kao kod romantičara, već se radi o jednom *simboličnom i razboritom Suncu*, prikazanom u postavljanju iskušenja samome sebi, u kojem se na stavlja zahtjev stvaralačka *dužnost pisanja* i čije se nadahnuće konstantno i ponovo rađa.

---

⁶⁰ Nikola Kovač, J. Novaković, B. Džakula i dr. grupa autora, *Francuska književnost 3/1*, Svjetlost Sarajevo Nolit, Beograd, 1981.

6. POETIKA I INTELEKTUALNA VJEŽBA

Djelo *Večer sa Gospodinom Testom (Une Soirée avec Monsieur Teste)*, se prvi put pojavljuje 1896. godine u drugom dijelu časopisa Mauricea Guérina različitih tekstova „Le Centaure“ (Kentaur) iz XIX stoljeća., čija objava biva produbljena i prepravljena 1919. godine u dijelu „Le Vers et La Prose“ (Stih i Proza).

U književnim kritikama Valéryjeva stvaralaštva, ovo djelo koincidira sa objavom djela Uvod u Metod Leonarda de Vincija (*L'Introduction à la méthode de Leonard de Vinci*). Ovaj pjesnik sanjari o budnosti i samosvijesti, o potpunom demaskiranju svjetovnog i nutarnjeg nemira koji prouzrokuje „intimni kaos“, kojeg čovjek neminovno proživljava, te iz istog razloga je uglavnom mentalni spavač, kod kojeg svijest dolazi samo isprekidano i na momente.

Od svega toga, um čovjeka postaje ispran i iscrpljen i potrebno ga je duboko protresti kroz „intelektualno rešeto“ (kako pjesnik napominje u *Une soirée avec M. Teste*), sa životnim fuzijama, da bi se najzad ponovo odvojio, postavši čista svijest:

Le monde, en effet, envahit continuellement l'esprit. Perceptions, émotions, idées, plaisirs et peines, choses du dedans et du dehors, forment ensemble en nous un „chaos familier“ et pourtant monstrueusement étranger. [...] La conscience ne veille plus que par intermittences; il faut un Choc pour la ramener à elle, une intrusion d'inconnu. Mais précisément ces assauts toujours renouvelés du monde, en mettant en péril l'esprit, lui donnent un moyen de faire son salut, d'échapper au sommeil, de renaître, de s'égaliser un instant à tous les mouvements, à toutes les formes, d'en prendre l'empreinte, puis de se distinguer, de se séparer. (Zaista, svjetovno neprekidno napada umno. Percepcije, osjećanja, ideje, užici i boli, događaji iznutra i izvana tvore u nama „poznati kaos“, a opet tako čudovišno stran. [...]) Svijest se, dakle, zadržava povremeno; potreban je neki šok da je povrati, upad svana. Ali upravo ti neprestani nasrtaji svjetovnog ugrožavaju duh, ali mu istodobno daju i mogućnost da se spasi, da pobjegne od sna, da se ponovno rodi, te da na trenutak izjednači sve pokrete i sve oblike, da ostavi svoj pečat., koji će se razlikovati i najzad se odvojiti.⁶¹

Prozno-esejističko djelo *Une Soirée avec M. Teste (Veče sa gospodinom Testeom)* započinje rađanjem imaginarnog lika gospodina Testea, koji nastaje kao splet čudnovatih ispada „parmi d'étranges excès de conscience de soi“ Valéryjeve samosvijesti, te dobiva i fizička oblička čiji se i najmanji pokreti harmonizuju sa pokretima autora u kojima on osluškuje svaki šum samoga sebe. Je respire la fumée de nos cigares, je l'entends, je me méfie.⁶² M. Teste je monstruoznih oblička u jednom pozorištu prepunom vatre i dima, koje plamti i bukti odrješitošću bića koje je ubilo marionetu.

Skeptično prisustvo naratora se u ovom djelu isprepliće sa fizičkim tijelom lika-djela, u sablasnoj komunikaciji i prisustvu drugog, inostranog, koje izgovara katkada vrlo jasne, precizne

---

⁶¹ Raymond Marcel, *De Baudelaire au Surréalisme*, Paris, José Corti, 1940, str.155.

i domišljate replike u jednom teatru sjenki, gdje ezoterično bezimeno biće uranja u duboku filozofsko-književnu introspekciju. Ovdje je tijelo-djelo, misterioznog duhovnog vodiča Testa satkano od čudovišnih misli o apsolutu, ili suočavanja ezoteričnog bića sa egzoteričnim tijelom djela koje se u svom vječitom sukobu naginje ka ništavilu:

Pourquoi M. Teste est-il impossible ? — C'est son âme que cette question. Elle vous change en M. Teste. Car il n'est point autre que le démon même de la possibilité [...] Et je sentais qu'il était le maître de sa pensée: j'écris là cette absurdité. L'expression d'un sentiment est toujours absurde.

(Zašto je Gospodin Teste nemoguć? Zapravo se radi o njegovoj duši. Ona vas mijenja u gospodina Testea. On zapravo nije niko drugi nego sam demon mogućnosti [...] I da, osjećao sam da je on gospodar svoje misli: Zapisujem ovdje tu besmislicu. Izražavanje osjećaja uvijek je besmisleno).⁶³

Demon mogućnosti se kod Valéryija ogleda u zazoru od strahova, odustajanja, dosade, manjka volje i discipline, koja je samo mali početak onoga ka čemu čovjek stremlji, a nastaje u obzoru natčovječanskog bića-uma kao što je to M. Teste, gigantskog i moćnog tijela purpurnih boja, formiranog od različitih mehanizama jezika koje prosipa kroz svoje monstruozno rešeto ideja i misli, da bi sazrelo u nešto više, jače, dosljednije i intenzivnije:

„Voici ses propres paroles : « Il y a vingt ans que je n'ai plus de livres. J'ai brûlé mes papiers aussi. Je rature le vif... Je retiens ce que je veux. Mais le difficile n'est pas là. Il est de retenir ce dont je voudrais demain !... J'ai cherché un crible machinal... »

(„Evo njegovih vlastitih riječi : Već dvadeset godina nisam više imao nijednu knjigu. Spalio sam i svoje papire. Brzo precrtam riječi... Zadržim ono što želim. Ali nije u tome problem. Problem je u onome što bih želio sačuvati za sutra!... Tražio sam mehaničko sito...“)⁶⁴

Ovaj prozni zapis predstavlja pjesnikov lični izričaj, u kojem se Valéry obraća samome sebi i svojim poetsko-lirskim previranjima. Ovdje se gospodin Teste uklapa sa slikom samosvjesnog pjesnika, pri čemu Teste simbolizira glavu, ili mozak fiktivnog lika koji sklada sopstvo djela svojim suprematorskim jezikom, njegovom muzikalnom agilnošću duplitete, triplitete, multiplicitete fosforoscentnih živućih ideja i misli egzoteričnog koje komuniciraju prisustvom i komunikacijom nutarnjeg. Tako Gospodin Teste ubija marionetu. Simbolički ubija sveprisutno autorsko « ja » u romanu, koje ga sputava da bude ono što jeste i prepusti se misterioznim i nepoznatim putevima slobode i beskraj vlastitog transformiranja i uobličavanja.

Ubiti marionetu bi značilo ubiti svoj ego i doseći krajnju čistu svijest, što je nemoguće, jer vodi u ništavilo. Zato je Teste samo mogućnost i pjesnikova skica jednog fiktivnog lika koji „drži sve konce“ i odražava Valéryijevu ideju o apsolutu ili pjesnikova iskonska želja za stvaranjem jednog konstrukta koji nalikuje na mašinu i samim time nije savršen.

⁶³ Paul Valéry, *La Soirée avec M. Teste par Paul Valéry*, Paris, Edition de la Nouvelle Revue Française, 1919, str. 14

⁶⁴ Paul Valéry, « *navedeno djelo* », str. 11.

6.1. Paul Valéry – Svjesni pjesnik i čovjek čistog uma

Mnogi od kritičara pominju spisalačku težnju ka svemoći ovog pjesnika, koja bi, za razliku od drugih pjesnika, imala za cilj buđenje čiste svijesti, ili težnju ka poistovjetu sa duhom ili sviješću koji je stalan i svemoćan. Ovakva figura idealnog čovjeka od uma (*homme d'esprit*), apolonijske naravi, bi bila u stanju da posjeduje izvanredna znanja, ali i umjetničku imaginacijsku moć, koja je sposobna da nadilazi sve što nije čista svijest.

Ovdje se radi o stavljanju čovjeka u težište interesovanja i poticanju svih njegovih kapaciteta, po modelu na Léonarda de Vincija, ili kao što kritičar Marcel Raymond citira Valéryija: „Un homme qui n'a jamais tenté de se faire semblable aux dieux, c'est moins qu'un homme“ ili „Čovjek koji nikada nije pokušao da liči na bogove, nije pravi čovjek.“ Ovakav apstraktni genij ljudskog bića, konstantno svjesnog (*hyperconscient* ili *sveprisutan*, kako često nazivaju pjesnika Valéryija), je poput fatamorgane koja iščezava, zajedno sa svojim natčovjekom. Zato je njegov natčovjek M. Teste, koji predstavlja samo mogućnost jednog takvog uma, „apstraktnog genija suprematorskih mogućnosti“.

Valéryjeva teorija dubokog „jastva“, se odnosi na pojam čiste svijesti ili iskonsko sebstvo (*le moi total*) koje promatra mislećeg sebe („je me voyais me voir⁶⁵“). Spoljni događaji i unutrašnji fenomeni kao što su misli, želje, nagoni, osjećanja, senzacije, su podložni neprestanim promjenama i predstavljaju jednu vrstu životne igre, koja se neprestano mijenja u svojim pokretima, talasima i plesu različitih mogućnosti, a te mogućnosti su zapravo distrakcije, a one umaraju um u nakani postizanja duboke svijesti ili „jastvo“ (*le moi*), koje manje nego polubudno promatra sve što se dešava u toj igri.

Et l'objet propre de l'homme de l'esprit, pour Valéry, est de se distinguer de tout ce qui, dans le moi, n'est pas conscience pure. Qu'est-ce qu'une pensée, un sentiment particulier, que telle sensation qui se prolonge, ou un certain désir, qu'est-ce que tous les phénomènes de la vie intérieure, au regard de l'esprit, sinon des choses extérieures ? Des choses qui naissent et meurent, se métamorphoses, se substituent les unes aux autres, et dont il importe que l'esprit, par une continuelle „exhaustion“, se sépare ; qu'il doit rejeter comme impures et fluentes pour tenter de demeurer lui-même, conscience de soi, identique à soi. (Prema Valéryiju, specifičan cilj čovjeka od duha, podrazumijeva razlikovanje se od svega što u sebi nije čista svijest. Što je uopšte misao, taj specifični osjećaj, poput osjetila koje traje ili izvjesne želje ? Kakvi su to sve fenomeni unutarnjeg života, koji utiču na um, ako ne stvari izvana ? Stvari koje se rađaju i umiru, preobražavaju, zamjenjuju jedna s drugom, a od kojih je najvažnije da se duh odvoji neprekidnim mentalnim "iscrpljivanjem" ; to su stvari koje mora odbaciti kao nečiste i nestalne, u pokušaju da ostane sam, samosvjestan i identičan samome sebi.⁶⁶

⁶⁵ Paul Valéry, *La Jeune Parque et poèmes en prose*, Paris, Edition Gallimard, 1974, str. 18

⁶⁶ Marcel Raymond, *De Baudelaire au Surréalisme*, Paris, José Corti, 1940, str. 153.

Pjesnikovu upornost ka dostizanju kosmičke tačke svjesnosti ili budnosti, o kojoj Marcel Raymond najviše govori, možemo osjetiti u metaforičnom segmentu *Une Soirée avec M. Teste* (*Večer sa Gospodinom Testeom*), kada narator posmatra kamenčiće pijeska i shvata da je objekat posmatranja nestalan i neuhvatljiv, kao i čovjekova misao o njemu, koja neminovno blijedi i nadolazi uz tjelesnu patnju i mentalni napor, popraćen kricima i natčovječanskim naporima, spoznavši da je, uprkos silini suprematorske moći i pažnje, ona ostaje nedokučiva i nespoznatljiva. Uhvatljiva je tek na momente. Ona je tek samo mogućnost samog Edmonda Testa, prema Paulu Valéryju:

Alors, je prends dans ma mémoire une question, un problème quelconque... Je m'y enfonce. Je compte des grains de sable... et, tant que je les vois... — Ma douleur grossissante me force à l'observer. J'y pense ! — Je n'attends que mon cri,... et dès que je l'ai entendu — l'objet, le terrible objet, devenant plus petit, et encore plus petit, se dérobe à ma vue intérieure.

(Dakle, vratim iz sjećanja neko pitanje, neki problem... Utonem u njega. Brojim zrnca pijeska... i, sve dok ih vidim... — Moja sve jača bol me tjera da je promatram. Razmišljam o tome! — Samo čekam svoj krik,... i čim ga čujem — predmet, taj strašni predmet, postaje sve manji i manji, te zatim izmiče iz mog unutrašnjeg pogleda.)⁶⁷

Ipak, pred sami kraj djela se sluti poistovjeta i stapanje samog autora sa njegovim isklesanim likom purpurnih boja, koji, baš kao čista svijest ili jastvo, koja progovara tiho, da bi ponovo utonula u san, kao i sam Teste koji kaže: „Je suis étant, et me voyant; me voyant me voir, et ainsi de suite“ („Ja jesam i vidim sebe, vidim sebe kako se posmatram, i tako u nedogled“).

Ostati stojički odan svojem sebstvu znači da sve treba biti objekat posmatranja, u nastojanju izvjesnog odbijanja bilo čega, kako bi čovjek uma ostao čiste svijesti, a to su odrednice kao što je naša ličnost, zanimanje, ljubav i sve ono što Valéry poima samo kao jednu rasplamsanu životnu igru, u kojoj sudjeluje čak i priroda, a kojima se treba ophrvati. U toj rasplamsanoj igri pokreta, ljubavi, prirode i slučajnosti, termin duše je nešto mitsko i Valéry se svakako ograđuje od uvriježenih shvaćanja spiritualnog i sentimentalnog.

Naprotiv, on teži ka pravedonosnoj igri, koja je proizvod pravila i urednosti, a stremlji ka svjesnosti koja je nepersonalna, a teži ka izdignuću nad svijetom i prirodom. Time Valéry poriče i sklonost romantičara da stavljaju u težište čovjekov individualitet, nastojeći da slučajne tokove života i uspjehe pripisuju subjektivnom, ali i bilo kakvom ljudskom prijanjanju za bilo šta, ma bila to priroda, ljubav, jer su to sve igre slučajnosti, koje zatiru svjesno:

Au terme de cet ascèse intellectuelle, le moi pur tend à se muer en un point cosmique, en un pouvoir anonyme, sans nul appui individuel. Valéry atteste : l'homme de l'esprit « doit enfin se réduire » sciemment à un refus indéfini d'être quoi que ce soit. » Ainsi, pour atteindre à la conscience absolue de soi, l'obligation s'impose

---

⁶⁷ Paul Valéry, *La Soirée avec M. Teste par Paul Valéry*, Edition de la Nouvelle Revue Française, Paris, str. 21

de s'arracher à la nature et à la vie, de les nier constamment en soi-même. Et l'on serait conduit alors à définir Valéry, envisagé sous cet angle, comme un mystique d'une sorte étrange, infiniment attentif à se dégager de toute vie sentimentale et spirituelle (au sens ordinaire), mais mystique de la conscience de soi, « fille de l'être sans visage ». (Na kraju ove intelektualne samodiscipline, čisto sebstvo se nastoji transformirati u kosmičku tačku i nepoznate moći, bez ikakve individualne podrške. Valéry tvrdi : čovjek uma "se konačno mora svesti" na svjesno odbijanje da bude bilo šta. Dakle, za postizanje apsolutne samosvijesti se javlja obaveza da se otrgnemo prirodi i životu, te da ih u sebi neprestano opovrgavamo. Najzad, mogli bismo definirati Valéryija u njegovom promišljanju iz ovog ugla, kao mistika neobične vrste, pjesnika koji beskrajno teži ka oslobađanju od svega sentimentalnog, pa i duhovnog (u klasičnom smislu), ali ga rezonovati kao mističnog, u polju samosvijesti tog "bića bez lica".⁶⁸

U ovom kontekstu, Marcel Raymond ga naziva beskrajno obazrivim mistikom neobične sorte, klasičnim simbolistom, koji traži odgovor u svjesnom odbijanju bilo čega, jer ga udaljava od čiste svijesti i iskonskog jastva. Katkada tvrdi da on negira čak i vlastite darove prirode, ili prirodni pjesnički talent, u svrhu vlastitog propitivanja kroz sopstveno i čitalačko iskustvo.

6.2. Pjesništvo i kontemplativna vježba

Paul Valéry je tragalac za dubljim značenjima samospoznaje i on je, iako to sam poricao pjesnik-filozof. U njegovoj erudiciji poetike dolazi do dvojakog značenja pjesništva, budući da ono u sebi sažima humano i nehumano, živo i neživo, a kontinuitet pjesničkog stvaranja je sačinjen od „neprestanog mučenja i nadanja“, u kojem je „pjesma registar“, a „mjera ovog intervala je život“ koji se odvija u svojim „jedinicama koje su ritam“, prema samom Valériju.

Uzvišenje, ili čista tačka „apsolutnog prezira“, ili savršene praznine svijesti, koja odbija život, je tačka apsoluta ili krajnjeg ništavila, kakvo prikazuje Paul Valéry.

Tako Marcel Raymond, dijeli Valéryjevu poetiku na dva stanja bića, koja u svom dvosmislenom značenju, implicira dva stanja nebića, tj. dva suprotna gledišta, od kojih je jedno stabilno i bezvremeno, a drugo je višesmisleno (multiple) i promjenjivo, ali koje traje i odnosi se na one izvanjske smetnje koje su zaposjele um, u njegovoj borbi za nesputanošću:

Deux états de l'être – ou du non-être ? On ne sait plus, car ils se conditionnent l'un l'autre – deux états opposés le sollicitent, celui du simple, du stable, de l'intemporel, celui du multiple, du changeant, de la durée, des choses enfin, qui assiègent l'esprit. De cette oscillation, son œuvre presque entière porte témoignage. [...] « certains hommes, affirme Valéry, ressentent avec une délicatesse spéciale la volupté de l'individualité des objets. » Dva stanja bića – ili nebića? Nismo sigurni, jer ta stanja zavise jedno od drugog – ona se u svojoj oprečnosti istražuju, od onog jednostavnog, postojanog, bezvremenog, do mnogostrukog, promjenjivog u svom trajanju, gdje dolazi do uznemiravanja uma predmetima. O tom kolebanju svjedoči gotovo cijelo njegovo djelo. [...] “određeni ljudi, kaže Valéry, osjećaju s posebnom i prefinjeim užitkom individualnosti predmeta. »⁶⁹

⁶⁸ Marcel Raymond, *De Baudelaire au Surréalisme*, José Corti, Paris, 1940, str.154.

⁶⁹ Marcel Raymond, *De Baudelaire au Surréalisme*, Paris, José Corti,1940, str.157.

Kao da je s jedne strane ovaj pjesnik želio da „opredmeti“ sve životne tokove i pojave, koje su tu da oslabe čovjeka od uma, u njegovim beskrajnim mogućnostima i njegovoj nepatvorenosti. S druge strane, njegova poezija plijeni svojom sugestivnošću, svjetlošću i ljepotom, zazivajući u čitaocu baš ono „jastvo“ kakvom teži ovaj pjesnik.

Samim time i poezija, prema Marcelu Raymondu, koji bogato i minuciozno tumači ovog pjesnika, je primarno u službi pretrage sopstva u jednom širem smislu, svih njenih nepoznatih kutova i smjerova, u kojima su pjesnička „pravila igre“ samo alat, a pisanje poezije izvjesna vrsta meditacije u izoštrivanju svijesti.

Zapravo je sve ono što manjka prirodi i svijetu umjetnički čin, koji pjesnik gradi i traži u svojoj poeziji, a sve da se da bi se približio unutrašnjoj tački svjesnosti:

Et si par hasard tant de travail et de contraintes délibérément acceptées n'assuraient pas le meilleur résultat poétique possible ! Valéry ose répondre : « J'aimerais infiniment mieux écrire en toute conscience et dans une entière lucidité quelque chose de faible, que d'enfanter à la faveur d'une transe et hors de moi-même un chef d'œuvre d'entre les plus beaux. (« A kad slučajno toliki rad i svjesno prihvaćena ograničenja nisu osigurali najbolji mogući pjesnički rezultat ! Valéry se usuđuje odgovoriti : „Neizmjerne bih više volio napisati loše djelo pri čistoj svijesti i potpunoj lucidnosti, nego biti izvan sebe i stvoriti najveće remek-djelo u stanju transa. »).⁷⁰

Mnogo objašnjava njegovo poimanje poezije ova tvrdnja u kojoj kaže da bi radije pisao loše djelo u potpunoj i čistoj svijesti, nego li stvarao najveća čudesa od umjetnosti, ali u stanju van sebe. Tako i kritičar Marcel Raymond rasvjetljava njegovo pozorno pisanje, pjesničku inspiraciju i žar, čija je svrha introspekcija i novi putevi, koje neprestano raskidaju sa onim što je već viđeno, sentimentalno, lažno ili neautentično, već se prelama u svojoj poetičkoj igri, u svojoj namjeri da bude onakvom kakva zaista jeste i u kakvoj se ovaj pjesnik istinski pronalazi :

Et même je ne pouvais songer qu'avec dégoût à toutes les idées et à tous les sentiments qui ne sont engendrés ou remués dans l'homme que par ses maux et par ses craintes, ses espoirs et ses terreurs, et non librement par ses pures observations - sur les choses et en soi-même. »
(Čak sam i ja mogao samo s gađenjem razmišljati o svim idejama i svim osjećajima koje su rođene u čovjeku ili potaknute samo njegovim zlom, kao i njegovim strahovima, njegovim nadama i njegovim užasima, a ne njegovim čistim opažanjima - o stvarima u samome sebi.)⁷¹

Baš kao što postoji nesvjesno ispod jasne misli, koja vjeruje da je gospodar uma, tako postoji i volja ili nužnost za životom. Ovaj pjesnik se gnuša svih onih inkarniranih ideja u čovjeku, koje su nastale kao posljedica uobičajenih okova, ali i želja, strahova, nadanja i užasa, već stremlji ka čistoj opservaciji stvari u samome sebi i nad sobom. Ipak, neka djela poput *La Jeune Parque*

---

⁷⁰ Marcel Raymond, *De Baudelaire au Surréalisme*, Paris, José Corti, 1940, str.157.

⁷¹ Paul Valéry, *La Soirée avec M. Teste par Paul Valéry*, Paris, Edition de la Nouvelle Revue Française, 1919, str.4.

(*Mlada Parka*), su bogatstvo pjesničke moći kreacije i zapravo Valéryjeve pomirljivosti sa onim što zove nužnost života.

7. ZAKLJUČAK

U poeziji i poetici Paula Valéryija se prožimaju krajnja intelektualna traganja i napori u izgradnji savršenog pjesničkog oblika. Glavni cilj nije dovršetak jednog djela, već čin stvaranja i marljivi rad na djelu kao svrha i krajnji domet. Njegovo djelo obvezuje pjesnika da stvara prema preciznim pravilima i piše jezikom apsolutne moći i savršene čistote. No, katkada nije moguće biti podvrgnut toliko savršenim i gotovo natprirodnim jezičkim normama, koje nadilaze granice volje i razuma, te takva ideja predstavlja samo mogućnost rađanja takvog ideala. U tim pjesničkim stremljenjima ka apsolutu dolazi do oprečnostima mislećeg i pjesničkog, koji se katkada ogledaju u paradoksima koji dominiraju u Valéryijevoj poeziji. Sve vrijeme je prisutan pjesnički sukob između logike i osjećaja, čula i svijesti.

Ovdje glas pjesnika prerasta u božanski, univerzalni glas, koji govori svojim sopstvenim jezikom. Ovaj glas ima univerzalnu vrijednost. Pisanje poezije čini umjetnički čin samom po sebi savršenim, a u njegovom slučaju je služilo kao neka vrsta eksperimenta za promicanje granica duhovnih moći. Valéryijeva poetika je sva u težnji da se oblikuje svijet svjetlosti, te predstavi konstrukcija djela u svojoj nikad dovoljnoj sveobuhvatnosti duha. Jezik i duh se u jednom trenutku objedinjuju, u svojoj težnji ka beskrajnoj nadogradnji stiha i riječi.

Njegova poezija je poput energije, koja neprestano teče i neraskidiva je sa tonalitetom, zvukom i smislom, te svojom normom koja je štit poezije. Valéryijevi stihovi stvaraju jezik u samome jeziku. Ovdje su postojanost, samokontrola, ljepota i savršeno poštovanje pravila samo djelić magične draži ovog pjesnika.

Na taj način, smisao i uloga pjesnika su drugačiji od do tada uvriježenog shvatanja, u kojem je uloga pjesnika važna i pri čemu se od jednog djela, na osnovu načela nove poetike, ne traži iskazivanje jasne poruke u poeziji, niti pjesnikov stav o svijetu., što se prikazalo kroz pjesničku analizu i književnu teoriju Valéryijevog stvaralaštva, već poezija zapravo služi ovom pjesniku kao instrument za iskazivanje sebstva, pri čemu je zapravo jezik najveći autoritet sam po sebi. Pri tome se ne misli na slijepu subjektivnost, već bezgranično istraživanje univerzalnog čovjekovog uma, u kojem je poezija sredstvo za produbljivanje duha, koji uvijek može da napreduje.

Valéryijevo stvaralaštvo, potpomognuto inspiracijom Mallarméa, odudara od slijepa inspiracije i subjektivizma, ali ono je istodobno protkano pjesnikovim dvojbama i oprečnostima. Stvaranje poezije kao glavni proces poetike podrazumijeva svjesni rad, razum i logiku, a sama poezija predstavlja idealni cilj, što je na neki način osuđeno na neostvarljivost. Jean Prévost je

definirao Valéryija kao „subjektivnog asketu“, koji teži ka krajnjem savršenstvu i direktnosti znanja, a do kakvog se dolazi pokaznim metodama, zahvaljujući pročišćenom umu, dakle argumentima i demonstracijom.

Ovaj pjesnik se vrlo svjesno poigravao sa pravilima poetike, slažući stihove poput nota i stvarajući ih po klasičnim uzusima, da bi ih najzad oslobodio romantičarskog izravnog shvatanja poezije. Njegovi stihovi pršte od paradoksa i opovrgava se pjesnički autoritet, te shvatanje pjesnika kao razbarušenog maštaoca koji danonoćno stvara. Ovakva poezija svojim jezikom rađa novi jezik, koji ima svoj sopstveni identitet i tako posredno nadilazi i onoga ko ju je napisao.

U konačnici, po cijenu asketskog odricanja i pripisivanja nečega božanskog jeziku, koje se rađa i oblikuje, te postaje autonomno biće u svojoj savršenosti i nadnaravnoj moći, koja izražava povijest pisanja. Ovakva ideja pjesnika Valéryija prelazi zaista u krajnji apsolut: da li je poezija instrument kojim se služi pjesnik, ili je, zapravo, pjesnik na neki način instrument poeziji - toj savršenoj formi neporecivih pravila i proročanskog „anonimnog“ glasa koji kazuje kroz stoljeća? Upravo je to glavna nedoumica ovog pjesnika, koji je stvarao neke od najljepših stihova francuske poezije. Ona će biti duhovni putokaz za budućnost i univerzalni model stvaranja i komponovanja u jednom. Duh Valéryijeve pjesme je ujedno i njegov glavni konstrukt, koji nikada ne završava.

LITERATURA

I. Korpus

1. Mićević, Kolja, *Pol Valeri Melanž*, Beograd, Reč i Misao, 1980.
2. Valéry, Paul Oeuvres, Paris, Edition Gallimard, 1957.
3. Valéry, Paul *Poésies, Album de vers anciens*, Paris, Edition Gallimard, 1966.
4. Valéry, *La Soirée avec M. Teste par Paul Valéry*, Paris, Edition de la Nouvelle Revue Française, 1919 -1946.
5. Valéry, *Charmes*, Paris, Edition Gallimard, 1929.
6. Valéry, *Oeuvres*, Paris, Edition Gallimard, 1957.

II. Izvori

1. Bellemin-Noël, Jean, *Les Critiques de notre temps et VALÉRY*, Paris, Editions Garnier Frères 6, 1971.
2. Bowra, Cecil Maurice, *Nasleđe simbolizma; Stvaralački eksperiment*, Nolit, Beograd, 1970.
3. Charpier, Jacques, Paris, *Essai sur Paul Valéry*, Poètes d'aujourd'hui Seghers, 1956.
4. Guiraud, Pierre, *Langage et versification d'après l'œuvre de Paul Valéry*, Paris, Edition Klincksieck, 1953.
5. Hytier, Jean, *Les Critiques de notre temps et Valéry*, Paris, Editions Garnier Frères 6, 1971.
6. Hytier, Jean, *La Poétique de Valéry*, Paris, Armand Colin, 1953.
7. Kovač Nikola, Novaković Jelena, Džakula Branko i dr. grupa autora, *Francuska književnost 3/1*, Svjetlost Sarajevo, Nolit Beograd, 1981.
8. Mićević Kolja, Petrović Nada, Karadžić Ljiljana i dr. grupa autora, *Književni pogledi Pesničko iskustvo*, Prosveta, 1980, Beograd
9. Pickering Robert, *Paul Valéry, Littératures « Regards » sur L'Histoire*, Clermont-Ferrand, Université Blaise Pascal, Clermont-Ferrand, 2008.
10. Raymond, Marcel, *De Baudelaire au Surréalisme*, Paris, José Corti, 1940. Dostupno na : <https://www.cairn.info/revue-communications-2018-2-page-73.htm>
11. Philippe Roussin, « Les formalistes et Valéry », *Qu'est-ce qu'une forme littéraire*, Paris, CNRS, 2018. Dostupno na : <https://www.cairn.info/revue-communications-2018-2-page-73.htm>
12. William Marx, « Les deux poétiques de Valéry », *Paul Valéry et l'idée de littérature*, Fabula / Les colloques, 2011. Dostupno na : <http://www.fabula.org/colloques/document1426.php>

III. Internet izvori :

1. https://www.persee.fr/doc/litt_00474800_1998_num_110_2_2470?q=jean+paul+maulpoix
2. <http://www.biserimudrosti.com/na-krilima-poezije/savremeni-pesnici/prelja>
3. https://www.oeuvresouvertes.net/autres_espaces/maulpoix1.html
4. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/>